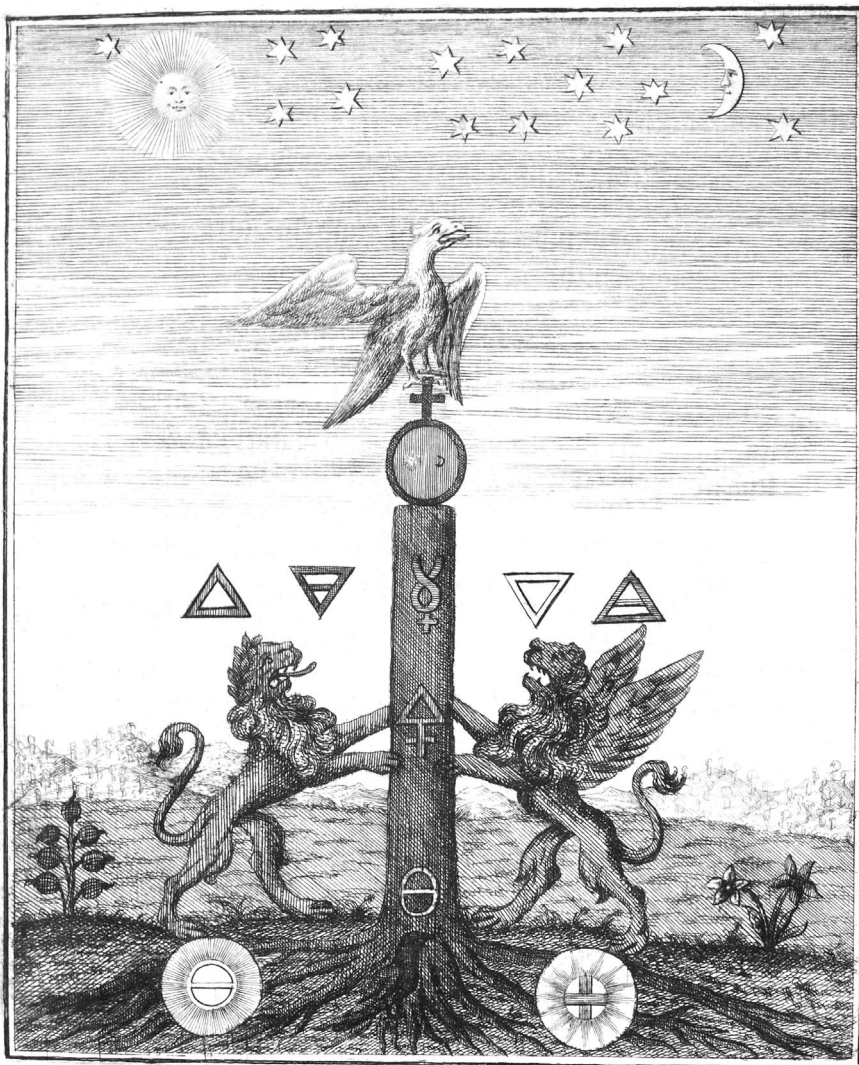

Gravure uit Giovanni Lacinio: *Pretiosa margarita, oder neu-erfundene köstliche Perle von dem unvergleichlichen Schatz und höchst-kostbaren Stein der Wiesen, in sich haltend den eigentlichen Grund-Riss und Lehr-Arth dieser göttlichen Kunst: ingeleichen andere aus dem Arnoldo, Rhaimundo, Rhasi, Albert und Michael Scoto zusammen gelesene Schriften, durch Janum Lacinium aus Calabria zum erstenmahl in lateinischer sprache, mit freyheit pabsts Pauli Tertii und des Raths zu Venedig, anno 1546, heraus gegeben anietzo aber um seiner fürtrefflichkeit willen in das teutsche übersetzt und ans licht gestellet, von Wolfgang Georg Stollen, Liebhabern der edlen Chymie. Nebst einem vollständigen Register. 4° Leipzig: verlegt Johann Friedrich Braun 1714*

Foto: Universitätsbibliothek Erlangen

Theophrastus von Hohenheim
genoemd Paracelsus

Sulfur, mercur, sal

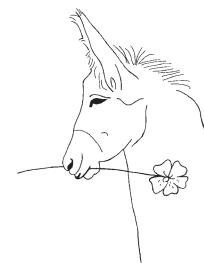
Von den ersten dreien Principiis

en

Von ursprung und herkommen der krankheiten
aus den drei ersten substanzen
(Opus paramirum boek I en II)

Tweetalig

Vertaling en voetnoten van Elke Bussler

De Woudezel

Colofon

Oorspronkelijke titels:

Von den ersten dreien essentiis, daraus componirt wird das generatum
en

Von ursprung und herkommen der krankheiten aus den drei ersten substanzen,
zwei bücher (Opus paramirum)

© Elke Bussler/De Woudezel, 2014

Vertaling: Elke Bussler

Omslagontwerp: Ars Specula

Druk: Peeters, Herent (België)

ISBN: 978-90-806875-9-2

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Laat iedereen zodanig lezen dat hij er meer uithaalt dan wat er staat. Een zaad wordt in een akker gelegd; een ander doet het groeien. Ik leg het zaad neer waaruit in de hooimaand kruiden en grassen groeien en het koren rijpt. Dit zaad leg ik ook voor u neer, zodat u kunt plukken van de beste wijnstok.

De laatste en diepste betekenis is voor ons verborgen. Wanneer het einde van de wereld nadert, zullen alle wezens geopenbaard worden, van het laagste tot het hoogste, van het eerste tot het laatste. Het zal duidelijk worden wat ieder wezen was en is, wat de bedoeling was van zijn staan en gaan, wat zijn taak en zijn betekenis was.

Dan zal blijken wie op grond van waarheid heeft geschreven en wie met onwaarheden heeft gehandeld, wie wel en wie niet de essentie heeft te pakken. Iedereen wordt gewogen naar zijn inzet, zijn ernst, zijn waarachtigheid.

De harten van alle mensen zullen openbaar worden, met al wat ze hebben voortgebracht; alsof het op ieders voorhoofd zou staan geschreven. Aan die tijd wil ik ook het oordeel over mijn geschriften overlaten, zodat niets verzwegen blijft; en zo zal het dan ook gebeuren. Want God maakt het licht openbaar, dat wil zeggen, iedereen zal zien hoe het geschenen heeft.

Paracelsus

Inhoud

Inleiding	9
De eerste drie essenties, waarmee de schepping is gecomponeerd	17
I Inleiding	19
II Verschillende soorten zout	23
III Sulfur en mercur	27
IV Zout-, sulfur- en mercurziekten	31
V Drie ziektebomen en drie geneesmiddelen	35
VI Het geneesmiddel als ziektenaam	39
VII Farmacologische categorieën in relatie tot de essenties: mercur	43
VIII Farmacologische categorieën in relatie tot de essenties: sal en sulfur	47
IX Microkosmos en macrokosmos	51
Twee boeken over oorsprong en herkomst van de ziekten uit de drie oersubstanties	55
Boek I	
Opdracht aan Dr. Joachim von Watt	57
I We bestaan uit drie substanties; hun verband is het leven	59
II Sulfur, mercur, sal: verborgen door het leven, zichtbaar in het vuur	73
III De astrale vonk	87

IV	Temperamenten staan los van ziekte	99
V	Het leven is een schilderij. De anatomie van mens, ziekte en geneesmiddel	113
VI	Het tweede leven van de arcana	125
VII	We eten onszelf	137
VIII	Het beroep van arts: melaatsen reinigen, kreupelen recht en blinden ziend maken	151
	Boek II	
I	Sulfur verbrandt, mercur gaat in rook op, sal wordt tot as	163
II	Exaltatie van één leidt tot splitsing en ziekte	177
III	Het grote compositum. De dood	197
IV	De exaltatie van mercur: distillatie, sublimatie, precipitatie	209
V	De exaltatie van sal: resolutie, calcinatie, reverberatie, alkalisatie	219
VI	De exaltatie van sulfur door de vier elementen	227
VII	Specifieke, aangeboren ziekten	239
VIII	Ons onzichtbare lichaam: de mogelijkheid om voor het kwaad te kiezen	249
	Nawoord aan Dr. Joachim von Watt	257
	Register	258

Caput quintum.

Dieweil nun ultima materia beweist, das alle ding in drei substanzen stent und das sie des arztes subiectum sind, und aber das mittel corpus sicht im nicht gleich, also gewaltig wird es geschmidet und verkert. so ist doch dis verkeren nit anderst als allein wie ein maler ein bild malet an ein wand oder geschnitten von holz, da sicht man das holz nicht, aber ein hüpsch bild. und ein nasser lump verderbts alles wider was der maler gemalet hat. also ist das leben auch. ein mal sind wir geschnizlet von got und gesezt in die drei substanzen, nachfolgend ubermalet mit dem leben, das uns unser sten, gen, beweglikeit etc gibt, und mit einem lumpen ist es alles wider aus. nun ist das zu wissen hierin, das wir nicht sollen uns das leben mit seim zugehörenden anhang verführen lassen. dan es ist gar ein meisterlicher maler der das anstreicht auf die drei substanz, das gleich sicht in einem als hab in die sunn gemalet, den andern der mon, den dritten venus etc. der sicht weiß, der braun, der also, der also. es ist des malers meisterschaft der sein geschnizte bilder dermaßen zieret. aber nichts nim aus dem gemeld; es sind farben die nicht von oel oder leim sind sonder wie ein schatten oder luft. nun aber das ist war; etliche farben seind am menschen, die not sind aufzumerken, aber sie nemens vom tot.

V [Het leven is een schilderij.

De anatomie van mens, ziekte en geneesmiddel]

De laatste toestand van alle dingen laat zien dat ze uit drie substanties bestaan; deze zijn het onderwerp van de geneeskunst. Het levende lichaam lijkt hier niet op, zo sterk wordt het gesmeed en veranderd. Deze verandering is niets anders dan wanneer een schilder een muurschildering of een houtsnede maakt: dan zien we niet het hout, maar een mooi plaatje. En met een nat doek wordt al het schilderwerk weer uitgeveegd.

Zo is het leven ook. We zijn eenmaal door God uit de drie substanties gesneden en vervolgens overgeschilderd met het leven dat het ons mogelijk maakt te staan, te gaan, ons te bewegen enzovoorts; en met een vod wordt het allemaal weer uitgeveegd. Wat we hieruit moeten leren is dat we ons niet door het leven met alles wat erbij hoort, moeten laten misleiden. Want het is werkelijk een meesterlijke schilder die de drie substanties zodanig beschildert dat het net lijkt of iemand door de Zon zou zijn geschilderd, een ander door de Maan, de derde door Venus enzovoorts. De een ziet er wit uit, de ander bruin, de ene zus, de ander zo. Dit is het meesterschap van de schilder die de beelden die hij heeft gesneden, op deze wijze versiert.

Hier moet u echter geen verkeerde conclusies uit trekken: dit zijn geen verven op basis van olie of leem, maar iets als een schaduw of lucht. Wel is het zo dat de mens een aantal kleuren aanneemt die opgemerkt moeten worden; maar deze zijn van

der tot hat auch sein farben; so er angehet und sich sezt, so weicht im das leben, so scheint sein farben herfür. dise farben was zeigens an? den tot und sein krankheit. dise zwo farben sind not zuwissen. sie geben dir aber kein grunt der krankheit, dan sie sind zeichen. der zeichen art ist betrüglich und falsch wie ein wort das von seiner zungen get on ernst oder on herzen. darumb aber das die farben sind in den dingen, du solt darumb kein urteil fellen, dir dieselbig unterwürflig zumachen; dan weder der himel noch die erden gestent dir bei; es ist uber die ding al.

Aber nicht anderst ist zugedenken und zuwissen, dan das alle ding in dem bild stent. das ist alle ding sind gebildet. in diser biltnus ligt die anatomei. der mensch ist gebildet; sein biltnus ist die anatomei, einem arzt voraus notwendig zuwissen. dan also seind auch anatomien der krankheiten. das ist hydrops ist gebildet wie ein biltnus sein sol. darumb ist nicht genug die anatomei des menschen zuwissen, sonder auch der wassersucht, als wer sie gemallet oder geschnizelt vor im in ein form; also al andre krankheiten. zu solcher biltnus der anatomei sollen wir uns fleißen, dan on die wird uns die natur nicht arzt heißen. nempt euch ein exempel für in der rosen oder gilgen. worumb hat sie got also geformiret in die biltnus? und ander ding dergleichen? darumb das er den arzt beschaffen hat und sein arzney aus der erden, also das er wiß, was aus der erden gang in seiner anatomei. so er ir anatomei weißt, so sol er darnach wissen anatomias morborum, so fint er da ein concordanz die sich zusammen vergleichen und gehören. aus diser concordanz diser zweien anatomien wechst der arzt und on die ist er nichts. selig

de dood. De dood heeft ook zijn kleuren; wanneer hij inzet en zich nestelt, dan wijkt het leven, en zijn kleur komt te voorschijn. Waar wijzen deze kleuren op? Op de dood en zijn ziekte.

Deze twee typen kleuren moeten we kennen. Zij openbaren u echter niet het wezen van de ziekte; het zijn slechts tekenen. De aard van de tekenen is misleidend en vals als een woord dat over de tong gaat zonder ernst of zonder hart. U moet geen oordeel vellen omdat er kleuren in de dingen zijn, of proberen deze naar uw hand te zetten, want hemel noch aarde staat u bij; deze dingen zijn van ondergeschikte betekenis.

Er valt hierover niets anders te bedenken en te weten dan dat alle dingen deel uitmaken van een schilderij of beeld. Dat wil zeggen, alle dingen zijn uitgebeeld. In deze beeltenis ligt de anatomie. De mens is uitgebeeld; zijn beeltenis is de anatomie, die een arts noodzakelijkerwijs vooraf dient te kennen. Want zo bestaan er ook anatomieën van ziekten. Dat wil zeggen, waterzucht is uitgebeeld zoals een beeltenis dient te wezen. Daarom is het niet genoeg de anatomie van de mens te kennen, maar we moeten ook die van waterzucht kennen, alsof we een schilderij of houtsnijwerk voor ons zouden hebben; en zo ook van alle andere ziekten.

Een dergelijke beeltenis van de anatomie moeten we zien te verkrijgen, want zonder deze zal de natuur ons geen arts noemen. Kijk als voorbeeld naar de roos of naar de lelie. Waarom heeft God ze op deze wijze uitgebeeld? En andere dingen net zo? Omdat Hij de arts en zijn geneesmiddelen uit de aarde heeft geschapen, en om de arts te laten weten wat er uit de aarde tot deze anatomie wordt gevormd.¹ Wanneer hij hun anatomie kent, moet hij vervolgens de anatomieën van de ziekten bestuderen, en dan zal hij een overeenkomst vinden tussen dingen die zich met elkaar laten vergelijken en bij elkaar horen. Uit de overeenstemming tussen deze twee anatomieën groeit de arts, en zonder

[1] Sir. 38:1-6.

wer die stund darin zu arbeiten, der mit elend nit umbfaßt wer. darauf secht, ein ietlich ding das zu der mutter gut ist, hat der matrix anatomei, und was krankheit dieselbig hat, dieselbig anatomei ist darin verfaßt. darumb bilich die anatomei groß sol vor augen ligē der krankheiten und aller natürlichen dingen. also sollen wir got in seinen wunderwerken erkennen und bei uns selbst ausmessen, das die seltsamen biltus nienerumb anderst sind dan solch seltsam biltus der krankheiten auch. und der der krankheiten der rosen anatomei hat, sol sich freuen so er sie vor im sicht, das im got ein solch arznei zustelt die in frölich ansicht und frölich tröstlich hilft, die gilgen dergleichen, der lavendel dergleichen und also fürhin mit allen dingen.

Aber was seind die farben? nichts, den eußern augen allein ein weid. die krankheiten mügen sich wol vergleichen mit inen, so sie in ir lezt materiam gont. also mit dem gustu: was ist der gustus als ein teil der anatomei, der da nichts anderst bedeut dan zu seins gleichen zukomen. daraus nun folgt aller glider im leib austeilung solches gustus, auf das süeß zu seinem süeßen kum, bitters zu seinem bitteren, wie die gradus der süeßi, seuri, bitteri, herbi inhalten. wer ist der, der da suchen wolt der lebern ir arznei in der gentiana, agarico, coloquint? kein arzt; wer der gallen ir arznei in manna, melle, zucaro, polypodio? kein arzt. gleich gehört zu seinem gleichen; iedoch in der ordnung der anatomei nicht kalts wider heiß, nicht heiß wider kalts sonder in der linien der anatomei. es wer ein wilde ordnung, so wir wolten im widerspil unser heil suchen, gleich als ein kind das umb brot schreiet gegen seim vater, der gibt im nit schlangen für brot. solten wir got haben, und

deze is hij niets. Zalig het uur dat je hiermee zou kunnen werken zonder door ellende omgeven te zijn!

Kijk, ieder ding dat goed is voor het vrouwelijk organisme, heeft ook de anatomie daarvan, en de vrouwenziekten berusten op deze zelfde anatomie.¹ Daarom is het een vereiste dat de anatomie van de ziekten en die van alle natuurlijke dingen u duidelijk voor ogen staan. Zo zullen we God in zijn wonderbare werken herkennen en voor onszelf beseffen dat deze merkwaardige beeltenissen in niets verschillen van de even merkwaardige beeltenissen van de ziekten. Iemand die een ziekte heeft met de anatomie van de roos, moet blij zijn wanneer hij ze voor zich ziet, blij dat God hem een dergelijk geneesmiddel verschaft dat hem een vrolijke aanblik, troost en hulp biedt; hetzelfde geldt voor de lelie, voor lavendel enzovoorts, voor alle dingen.

Maar wat zijn kleuren? Niets dan een lust voor het uitwendige oog. De ziekten kunnen er in hun laatste stadium wel mee worden vergeleken. En zo is het ook met de smaak: deze is niets anders dan een deel van de anatomie en heeft geen andere taak dan te verwijzen naar wat gelijksoortig is. Dit betekent dat alle organen in het lichaam naar hun smaak kunnen worden ingedeeld, zodat zoet bij zoet komt, bitter bij bitter, afhankelijk van de mate van zoet, zuur, bitter, scherp. Wie is degene die een geneesmiddel voor de lever in gentiaan, larikszwam² of kolo-kwint zou willen zoeken? Geen arts. Of een middel voor de gal in manna³, honing, suiker of engelzoet⁴? Geen arts.

Gelijksoortige dingen horen bij elkaar; maar dan volgens de orde van de anatomie; niet koud tegen heet of heet tegen koud, maar in lijn met de anatomie. Het zou me wel een janboel zijn als we ons heil in het tegendeel wilden zoeken; een vader wiens kind hem om brood vraagt, geeft hem tenslotte ook geen slangen in plaats van brood.⁵ Hebben wij niet God [als Vader]? Hij

[1] Uitvoerig behandeld in Paracelsus: *Paramiri liber quartus de matrice* (boek IV van het *Opus paramirum*) in Paracelsus: *De Vrouw*, De Woudezel 2006. — [2] Ook apotheker- of purgeerzwam, *Laricifomes officinalis*, syn. *Polyporus officinalis*. — [3] Hemeldauw, een vrucht van het element lucht. — [4] Eikvaren, *Polypodium vulgare*. — [5] Matt. 7:9.

er hat uns beschaffen und gibt uns unser begern und nicht schlangen dafür. das ist es wer ein ubeli arznei, bitterwurzn für zucker zugeben. darumb wie dem kind sein begern geben wird und kein gift, also da auch, der gallen ir begern, dem herzen das sein, der lebern das ir. das sol ein seul sein, dorauf der arzt sten sol, zugeben in der anatomei einem ietlichen ding, das im zu voreiniget ist. dan das brot so das kind isset hat sein anatomei, isset sein eigen leib. also auch ein ietliche arznei die anatomei sol haben irer krankheit. der die anatomei nit erkent, dem get es hart und schwer zu, so er der frümbkeit nachget und ir einfalt. ring ist es aber bei dem des frümbkeit klein ist, den schant und laster nit kümert; das sind die feint des liechts der natur.

Secht an das aug im kopf wie wunderbarlich das gemacht sei, wie der mittel corpus sein anatomei so seltsam in die biltnus gesezt hat und im geben sein gustum. aus der biltnus und gustu get die erkantnus seiner arznei. nun merkent auf die anatomei seiner zufallenden krankheiten: cataract, macula, albugo, scotomia etc. worumb das? so du nun hast die augen simplicia, so sihe auf sie das du in inen findest den species morbi in seiner anatomei. als ein exempel: die krankheiten nemen sich aus der transmutation: nun transmutir dieselbigen augen anatomeien und in derselbigen transmutation so sich die anatomei des gustus und der biltnus, weniger aber der biltnus mer der gustus. und so du hast ein concordanz deren dingen zusammen, welcher blint wolt brot heischen von got, dem für brot gift geben wird? darumb so biß in der anatomei erfahren und ergründet, so gibst nit stein für brot. dan das mußtu wissen, das du der

heeft ons geschapen en geeft ons wat we nodig hebben, en niet in plaats daarvan slangen. Dat wil zeggen, het zou een kwalijk middel zijn, zouden we bitterwortel¹ voor suiker willen geven.

Dus net zoals het kind krijgt waar het om vraagt, en geen gif, zo ook u: de gal waar de gal om vraagt, het hart het zijne, de lever het hare. Dit moet voor de arts een pijler zijn om op te staan: dat hij aan ieder ding datgene geeft wat er qua anatomie bij hoort. Want het brood dat het kind eet, heeft diens anatomie; het kind eet zijn eigen lichaam. Zo moet ook ieder geneesmiddel de anatomie hebben van de ziekte waar het voor gebruikt wordt. Wie de anatomie niet herkent, heeft er een harde dobber aan als hij integer en oprecht is. Makkelijker hebben het degenen die minder integer zijn, die zich om schande en laster niet bekommeren – dat zijn de vijanden van het licht van de natuur.

Kijk naar het oog in het hoofd, hoe wonderbaarlijk het gemaakt is, hoe het levende lichaam zijn anatomie zo merkwaardig in een beeltenis heeft gevat en hem zijn smaak heeft gegeven. Op de beeltenis en de smaak berust het inzicht in de geschiktheid van een geneesmiddel. Let op de anatomie van de ziekten die het oog kunnen aantasten: grijze staar, donkere of witte vlekken op het hoornvlies, een waas of zwart worden voor de ogen, enzovoorts. Waarom? Als u nu naar de enkelvoudige geneesmiddelen kijkt die bij de ogen passen, probeer dan in hun anatomie de verschijningsvorm van de ziekte te herkennen.

Bij wijze van voorbeeld: ziekten ontstaan door transmutatie. Transmuteer nu de overeenkomstige anatomieën van de ogen en kijk bij deze transmutatie naar de anatomie van de smaak en de beeltenis; in mindere mate de beeltenis, meer de smaak. En als deze dingen met elkaar overeenstemmen – welke blinde zou om brood smeken bij God, die in plaats van brood gif krijgt? Zorg dus dat u ervaring hebt met de anatomie en dat u deze tot op de bodem hebt uitgezocht, dan geeft u geen stenen voor brood.

[1] Gentiaan, *Gentiana lutea*.

vater der krankheiten bist, nit ir doctor, dorumb so speis sie wie ein vater sein kind. und wie ein vater seim kind beschaffen ist, dasselbig zuerhalten nach seiner notturft und ime das geben das es selbst ist, also der arzt auch gegen seim kranken. und wie du da verstest ein exempel, also sollen auch alle exempel sein in andern kranken fürzunemen. was transmutirt wird, das transmutir auch und hab auf das acht, das gesunt die anatomeien zusammen concordirt werden. und darnach so die krankheiten einfallen, so hab acht das du dieselbigen in beider transmutation vergleichest. also sollen die recept gesezt werden und componirt und nit mit langen tyriakischen recipe und syrupis und dergleichen, in denen kein anatomia ist, allein phantasia.

Ob ich nun nit bilich mich abwürf von dem proceß der herererbten recipe, wie sie dan lauten? freilich bilich und wol: und aber das vil tugenden und kraft sind in solchen etlichen recepten, darin dan wirkung und etlichs teils der gesuntheit (wiewol geferlich) erfunden werden, so ist es doch aus dem, das ongefert ein anatomei getroffen wird oder ein principal von einem gerechten arzte eingeflicket, das in ire torheit verdeckt und blent. und dasselbig principal verleurt sein êr und die zugeflikten nemens an sich. das ist die meisterschaft solcher leuten. wie wüst irret der des grunt moßig ist, der alle tag understützen muß, damit er sein ertichten grunt erhalt. nemblich die stützen sind voller sophistereien und blandimen-

Want u moet weten dat u de vader van de ziekten bent, niet hun dokter; voed hen dus zoals een vader zijn kind voedt. En zoals een vader voor zijn kind is geschapen, om in zijn behoeften te voorzien en hem dat te geven wat het kind zelf is, zo ook de arts ten overstaan van zijn patiënt.

En zoals u nu één voorbeeld begrijpt, moet u ook alle andere voorbeelden bekijken, ten aanzien van andere patiënten. Wat getransmuteerd wordt, moet u ook transmuteren. Vergeet niet eerst naar de overeenstemming van de anatomieën bij de gezonde te kijken. En als er vervolgens ziekten optreden, let erop dat u de anatomieën in de transmutatie van beide vergelijkt. Op deze wijze moeten de recepten worden opgesteld en samengesteld, en niet met een lange, theriakachtige¹ lijst van ingrediënten, met siropen en dergelijke waar geen anatomie aan te pas komt, maar alleen de fantasie.

Is het nu terecht dat ik afstand neem van de overgeleverde manier van recepten opstellen, zoals deze luiden? En of dat terecht is! Natuurlijk behelzen veel van deze recepten vermogens en krachten die hun werking hebben en grotendeels – zij het niet zonder gevaar – de gezondheid kunnen bevorderen. Maar dat is alleen aan het feit te wijten dat toevallig een anatomie wordt getroffen of dat een oorspronkelijk middel van een vakkundig arts er doorheen wordt gemengd. Hierdoor wordt de dwaasheid van de receptschrijver bedekt en aan het oog onttrokken. Dit oorspronkelijke middel verliest vervolgens zijn goede naam, en de werking wordt toegeschreven aan de overige ingrediënten die erbij zijn geflikkerd. Daarin bestaat het meesterschap van dat soort lieden. Hoezeer vergist zich toch degene die op een moerassige grond bouwt en dagelijks stutten moet aanbrengen om zijn verzonnen grondslag overeind te kunnen houden! Deze stutten staan bol van de sofisterijen en vleierijen, er wordt wat

[1] Theriak of triakel: een reeds in de Oudheid gebruikelijk farmacon van ingewikkelde samenstelling, met name als antidoot tegen slangengif, maar ook als universeel geneesmiddel gebruikt. Galenus vermeldt in zijn werk *De antidotis* een theriakrecept met 70 ingrediënten.

ten, liebkoslen und vil hinzu, haben merer art und mererlei geberd an inen, dan die narren deren doch ein unzal ist.

Laßt das ein frag sein, ob wein und öl der wunden gut sei, als Christus vom verwunten ret in Jericho? nemblich du kanst nit nein sprechen, es muß ja sein, nit ein figur, nit ein gleichnus, nit ein schwank, nit ein poß. so es nun also ist und ist ein arznei, so müßt ir euer eigen torheit bekennen, dan ir können nix aus dem heilen, das dan der Samaritaner geheilt hat. und ob gleich die historien nit geschehen were, so hat Christus kein unrecht arznei angezeigt, der die warheit ist, sonder ein anatomei und ein arcanum. dan weit sei von uns das Christus unrecht die simplicia der natur genent hab. dieweil nun das ein arcanum ist zun wunden, so secht an euch, was euch brest oder was euch abgang. da muß es hin, das öl und wein genugsam sei, sonst ist kein grunt in der arznei. darumb secht auf die bereitung, auf die kraft, zeit und stunt, eigenschaft und was darzu dienstlich ist. dan laßt du das ja sein, das ein korn nicht frucht gibt, alein es werd dan in den acker geworfen und faule, so muß das ander auch war sein; die wunde ist der acker, das öl und wein der samen, nun rat was die frucht sei.

afgeflikflooid, en dit soort dokters vertonen meer rare manieren en gedragingen dan de narren, die toch al zo talrijk zijn.

Vraag u eens af of wijn en olie goed zijn voor een wond, zoals Christus zegt wanneer Hij over de gewonde in Jericho spreekt.¹ U kunt namelijk niet nee zeggen, het moet ja zijn – het is geen beeldspraak, geen gelijkenis, geen anekdote, geen klucht. Maar als dat zo is en wijn en olie geneesmiddelen zijn, moet u toegeven hoe dwaas u zelf bent, want u kunt hiermee niets genezen zoals de Samaritaan het heeft gedaan. En zelfs al zou dit verhaal zo niet gebeurd zijn, dan heeft Christus, die de waarheid is,² toch geen verkeerd geneesmiddel aangewezen, maar een anatomie en een arcanum. Want het zij verre van ons te veronderstellen dat Christus de enkelvoudige, natuurlijke middelen ten onrechte zou hebben genoemd. Aangezien dit een arcanum is voor wonden, kijk wat u zelf mankeert of mist. Daar moeten we naartoe, dat olie en wijn genoeg zijn; anders bestaat er geen fundament in de geneeskunst. Kijk daarom naar de bereiding, naar de kracht, de tijd en het moment, de eigenschappen en wat er dienstig voor is. Want als u de spreuk laat gelden dat een graankorrel geen vrucht geeft tenzij hij in de akker wordt geworpen en gaat rotten,³ dan moet het andere ook waar zijn: de wond is de akker, olie en wijn het zaad, en u mag raden wat de vrucht is.

[1] Luc. 10:30-37. — [2] Joh. 14:6. — [3] Joh. 12:24.

Caput sextum.

Nun geben die ding an tag augenscheinlich die artes, so sie zerlegen und zerteilen den lebendigen leib, der nun microcosmus ist; das ist, im leben sol die erfarnheit geschehen. nun ist aber das war: im leben zuerfahren, was im mittel corpus ist, ist zerbrechen des einigen und füren in ein anders. dan auf das leben bau nix, das so das erst ist; auf das ander gang, im selbigen such. dasselbig leben kompt von künsten, nit zu dienst der sêl, das ist es ist nit ir herberig in disem leben. in disem leben werden die künst gefunden und der grunt so fürgehalten wird. dan secht an die schwachheit des ersten lebens; so sie sol gon in die wirkung seiner arcanen, so muß das erst leben sterben, dan nichts ist in im das dem menschen dienstlich sei. die ros ist groß im ersten leben und wol geziert mit irem geschmack, dieweil sie den hat und behalt, dieweil ist sie kein arzney nicht. sie muß faulen und im selbigen sterben und neu geboren werden, als dan so red von den kreften der arzney so administriert. dan so de mage nichts ungefeulet

VI [Het tweede leven van de arcana]

De kunsten brengen de dingen duidelijk zichtbaar aan het licht wanneer ze het levende lichaam van al wat niet¹ de microcosmos is, ontleden en splitsen; dat wil zeggen, in het leven dient de ervaring te worden opgedaan. Maar bij het leven ervaren wat er in het levende lichaam is, betekent wel het geheel te verbreken en in iets anders om te zetten. Want op dit leven, het eerste, moet u niet bouwen; u moet naar het tweede gaan en daar zoeken. Dat [tweede] leven komt voort uit de kunsten, het staat niet ten dienste van de ziel, dat wil zeggen, het is niet haar herberg in dit leven.² In dat leven worden de kunsten gevonden en de grondslag die hier wordt gepresenteerd.

Want kijk naar de zwakheid van het eerste leven; als de werking van de arcana ontplooid moet worden, moet het eerste leven sterven, want dit bevat niets dat voor de mens nuttig is. De roos is magnifiek in haar eerste leven en heeft een prachtige geur; zolang ze die heeft en houdt, is ze echter geen geneesmiddel. Ze moet rotten en in dit leven sterven en opnieuw worden geboren; dan kunt u pas van haar geneeskrachten spreken als ze wordt toegediend. Want zoals de maag niets onverteerd laat dat

[1] In plaats van Sudhoffs 'der nun microcosmus ist' brengt Huser de variant: 'der nit Microcosmus ist', wat in de context van dit hoofdstuk de enig coherente interpretatie oplevert: het gaat hier om al het leven buiten de mens, met name om de plantenwereld. — [2] Een verwonderende zin omdat hij in eerste instantie de indruk wekt dat Paracelsus het toch over de mens heeft. Ik denk dat hij hiermee juist wil duidelijk maken dat het in dit geval om iets anders gaat: in andere teksten heeft hij het ook over een 'tweede leven' en een 'nieuwe geboorte', en wel in verband met het eeuwige leven van de mens in zijn opstandingslichaam. En nu zegt hij hier: dat tweede leven, dat van het opstandingslichaam, van de ziel, bedoel ik hier niet; hier heb ik het over een tweede leven van plant, dier of mineraal, en dat zijn de arcana die worden voortgebracht door de kunst.

leßt, das zu einem menschen werden sol, so wird auch nichts ungefault bleiben, das zu einer arznei werden sol. darumb so acht nichts auf das erst leben, such auch nit in im all sein complex, und was es ist, zerget und bleibt nit; was nit bleibt, was nit in die neu geburt get, das ist dem arzt nicht underworfen. al sein arbeit sol sein das sie in die neu geburt gang. do entspringen die rechten sulphur, mercurus und salz, in den dan alle heimlikeit ligen und grunt, werk und cura. so nun das ander leben da ist, so ist da die prima materia sichtlich, deren ultima du sichst, so das erst leben des mittel corpus abfart, nach welchem mittel leben das neu leben angefangen sol werden, welches keim tot underworfen ist als allein dem end, in dem alle ding zergent. und dieweil der tot der zerbrüchlikeit einfelt, so ist kein neu leben da.

Nun im menschen müssen die ding vorbetracht sein und darauf gegründet werden; dan in auslegung und zerlegung eins mitteln corpus befinden sich die primae materiae. der nun dieselbigen erkennt aus dem neuen leben, der weißt sein subiectum und dieselbigen lebens. zwei sind der subiecta; eins ist der krank, der wird in kein neu leben geführt, das mittel bleibt im. das ander ist die arznei; dieselbig erhalt das mittel leben durch sein neu leben. also aus der ursachen stent im neuen leben die arcana und im ersten nit oder mitteln. das ist auch wol und recht die anatomei microcosmi zwifach zusuchen; ein ist localis die ander materialis. localis ist, das der mensch an ime selbst zerlegt wird, darbei gesehen werd, was bein, fleisch, geeder etc sei und wo es ligt. aber das

tot een mens moet worden, zo zal ook niets onverteerd blijven dat tot een geneesmiddel moet worden. Let dus niet op het eerste leven en zoek er niets in. Zijn basisgesteldheid, al wat het is, vergaat; het is niet blijvend. En wat niet blijvend is, wat niet door een nieuwe geboorte gaat, behoort niet tot datgene waar de arts mee werkt. Het hele werk van de arts moet erop gericht zijn de nieuwe geboorte te bewerkstelligen.

Hieruit ontspruiten de passende soorten sulfur, mercur en zout, waar alle geheimen, de grondslag, het werk en de genezing in besloten liggen. Als het tweede leven er is, dan is daar de grondstof zichtbaar waarvan u de laatste vorm ziet wanneer het eerste leven, dat van het levende lichaam, ten einde is gegaan. Na dit leven moet het nieuwe leven beginnen, dat aan geen dood onderhevig is behalve aan het einde waarin alle dingen vergaan. Wanneer de dood invalt die alles verbreekt, dan is er geen nieuw leven meer.

Met betrekking tot de mens moeten we eerst deze dingen in beschouwing nemen en daarop voortbouwen; want door het duiden en ontrafelen van een levend lichaam vinden we de grondstoffen. Wie deze herkent vanuit het nieuwe leven, die kent zijn onderwerp en dat van dit leven. Nu heeft hij met tweerlei te maken: aan de ene kant de zieke; die wordt niet naar een nieuw leven overgebracht, maar blijft met het levende lichaam verbonden dat hij heeft. Aan de andere kant het geneesmiddel: dit houdt door zijn nieuwe leven het levende lichaam van de patiënt in stand. Daarom behoren de arcana tot het nieuwe leven en niet tot het eerste, oftewel het middelste lichaam.

Zo is het ook juist en terecht de anatomie van de microkosmos op twee manieren te bestuderen: enerzijds met betrekking tot de topografie, anderzijds met betrekking tot de stof. Met betrekking tot de topografie betekent dat de mens zelf wordt ontleed en dat ernaar wordt gekeken wat de botten, het vlees, de bloedvaten enzovoorts zijn en waar ze liggen. Dit is echter

ist das wenigist, die ander ist mer und ist die, das da ein neu leben eingeführt werd im menschen nach dem ersten mittel leben in die transmutation, darin befunden wird, was blut ist, welcherlei sulphur, mercurius oder salz, also auch was das herz ist, welcherlei sulphur, welcherlei salz und welcherlei mercurius, und also mit dem hirn und was da ist im ganzen leib. das ist nun die recht anatomei. also ist der grunt des anfangs, also sol der arzt geboren werden. aber dise geburt ist hert zuverstan und ein herte red denen, so aus ir fantasei nicht weichen wöllen, die iren köpfen vertrauen und nicht dem weg der warheit. alein es sei dan das wir in kunst leben, erzogen werden, wer wil uns sunst vertrauen und glauben? das ist findung primae materiae, das ist auch die materia, die uns die krankheit anzeigt; dieselbig müssen wir erkennen, so mögen wir die transmutirt anatomei auch erkennen.

Nun folget auf das noch ein anatomei, dieselbig ist der krankheiten, wie oftmals gemelt ist; dieselbig ist nicht not hie zuerzelen. also sind drei anatomei, so im menschen sollen gehalten werden. localis die erst, die da zeigt das bild des menschen, sein proporz und wesen und was im anhangt. die ander beweist den lebendigen sulphur, den laufenden mercurium, das reße sal in eim iedlichen glid, und die dritte underweist, wie ein neue anatomei der tot herein führt, das ist mortis anatomia, mit was art und bildnus er komt. dan das ist des liechts der natur anzeigen, das der tot in so vilerlei gestalt komt, so vilerlei species aus den elementen gent; so vilerlei corruptiones so vilerlei auch töt; und wie ein ietliche corruption ein anderst gebiert, dasselbig geberen ist hie an dem ort die anatomei, dan sie komt auch manigfaltig, bis wir al einander nach sterben und durch

het minste; het andere is belangrijker, namelijk dat er na het eerste leven, in het levende lichaam, een transmutatie plaatsvindt waardoor een nieuw leven zijn intrede doet. Daarin is te zien wat het bloed is, uit welk soort sulfur, mercur of zout het bestaat; evenzo wat het hart is, welk sulfur, welk zout en welke mercur, en zo ook met de hersenen en wat zich verder in het hele lichaam bevindt.

Dit is de juiste anatomie. Dit is de essentie van het begin; zo moet de arts worden geboren. Maar deze geboorte is moeilijk te begrijpen; het is moeilijke taal voor hen die geen afstand willen doen van hun fantasie, die op hun eigen hoofden vertrouwen en niet op de weg van de waarheid. Doch wie wil ons anders vertrouwen en geloven als wij niet in de kunst leven en in de kunst worden grootgebracht? Dat is het vinden van de grondstof, en dat is ook de stof die ons de ziekte aanwijst. Als we die herkennen, herkennen we ook de getransmuteerde anatomie.

Naast deze is er nog een anatomie: dat is die van de ziekten, waar we het al vaak over hebben gehad; daar hoeven we hier niet nader op in te gaan. Zo zijn er dus drie anatomieën die in de mens beschouwd moeten worden. De eerste is de topografie, die het beeld van de mens toont, zijn verhoudingen en substantie en wat erbij hoort. De tweede toont het levende sulfur, de stromende mercur en het scherpe sal in ieder lichaamsdeel. En de derde leert hoe de dood een nieuwe anatomie met zich brengt, namelijk de anatomie van de dood, de aard en de beeltenis die hij draagt. Want het licht van de natuur laat zien dat de dood in net zoveel verschillende gedaantes optreedt als er verschijningsvormen van de elementen zijn. Zoveel vormen van verval, zoveel vormen van dood. Iedere vorm van verval brengt weer iets anders voort; met dit voortbrengsel bedoelen we hier de anatomie, want deze verschijnt ook op velerlei manieren, tot we allemaal de een na de ander sterven en erdoor verteerd worden.

sie zerzert werden. nun uber die alle so ist auch ein gleichmeßige scientia in der anatomei der arzney, und uber das alles also stet das firmament, also die erden, also das wasser, also der luft, und so die anatomei dahin gebracht wird im neuen leben, das das firmament da erscheint und alle astra, so ist es gerecht. dan saturnus muß sein saturnum geben, der mars sein martem; und dieweil das nit geschicht, so ist die kunst der arzney nit erfunden. dan wie der baum wächst aus dem samen und wie das kraut wächst aus dem samen, also mus auch wachsen herfür im neuen leben das jenig so unsichtbar fürgehalten wird und doch da ist. dahin muß es gebracht werden, das sichtig werd. dan sol das liecht der natur ein liecht sein, so muß man sehen und muß nit dunkel sein noch finster, es muß sein das wir unser augen dadurch brauchen mögen, darzu wirs brauchen sollen. dan sie werden nit anderst dan wie sie sind, so müssen sie aber anderst sehen dan der bauer, darzu muß im zünden das liecht der natur.

Darumb aus der kraft der anatomei, so im liecht der natur gegrünt, bilich die krankheiten geheissen werden dem liecht nach und nit der finsternus. das ist das ein ceder anatomei cedrische krankheit geb, daraus dan folgt in beschreibung der krankheiten: eisen krankheiten, nach der astronomei martialisch krankheiten. dan also wird ein ietliche krankheit benempt verstendig und nach der kunst. irrig und auch unergrünt heißt febris, febris; diser namen kompt von der hiz des fiebers und sein hiz ist nur ein zeichen der krankheit und nit die materia noch ursach. und der nam sol gen von der materia und eigenschaft und wesen der rechten substanz. als nesseln ist recht urtica, sie brent, aber besser sal urinae, dan sie haben ein anatomei. darumb febris ein solcher nam ist der sein meisters torheit anzeigt,

Boven al deze anatomieën bestaat een overeenkomstige wetenschap in de anatomie van het geneesmiddel, en boven dat allemaal staan dan nog het firmament, de aarde, het water en de lucht. Als de anatomie in het nieuwe leven zover gebracht wordt dat het firmament en alle gesternten erin verschijnen, dan is het goed. Want Saturnus moet zijn Saturnus opleveren, Mars zijn Mars. Zolang dat niet gebeurt, is de geneeskunst nog niet uitgevonden. Want zoals de boom uit het zaad groeit, zoals het kruid uit het zaad groeit, zo moet ook in het nieuwe leven datgene al groeiend te voorschijn komen wat voor onzichtbaar doorgaat en er toch is. Het moet zover gebracht worden dat het zichtbaar wordt. Want als het licht van de natuur een licht moet zijn, dan moeten we kunnen zien en moet het niet donker of duister zijn; door dit licht moeten we onze ogen voor datgene kunnen gebruiken waarvoor we ze horen te gebruiken. Want ze worden weliswaar niet anders dan ze zijn, maar ze moeten anders leren zien dan de boer, en daarvoor moet het licht van de natuur ze doen ontbranden.

Daarom is het logisch dat ziekten worden benoemd aan de hand van de anatomie die op het licht van de natuur is gebaseerd – volgens het licht en niet volgens het duister. Dat wil zeggen dat de anatomie van een ceder tot cederachtige ziekten leidt. Voor de beschrijving van de ziekten betekent dit: ijzerziekten; volgens de astronomie: Marsziekten. Op deze wijze wordt iedere ziekte verstandig en in overeenstemming met de kunst benoemd.

Het is onjuist en ongegrond dat koorts koorts heet; deze naam is afgeleid van de hitte van de koorts, en zijn hitte is slechts een teken van de ziekte, maar niet haar stof noch haar oorzaak. De naam moet worden afgeleid uit de stof, de eigenschappen en het wezen van de juiste substantie. De brandnetel bijvoorbeeld heet terecht *urtica*¹, want ze brandt, maar nog beter zou zijn ‘sal urinae’, want ze hebben dezelfde anatomie. ‘Febris’² is daarom een naam die laat zien hoe dom degene is die hem

[1] Van het Latijnse urere: branden. — [2] Koorts.

dan es ist morbus nitri, sulphuris incensi; darumb erschüt es den leib, darumb fröret es, darumb gibt es intervallum. dis und andere namen findst du in iren capiteln. und dergleichen apoplexia sein eigen namen ausweist mit seins meisters weisheit, das nicht apoplexia heißen sol nach arzneischem grunt sonder mercurius cachimialis sublimatus. dan also ist sein materia; ursach und materia peccans. die zeichen sind alein dahin zunemen, das durch sie das corpus, substanz erkennt werden. der nun die zeichen falsch einführt und ursach, der irret in der ganzen practik und was im not ist. dan vil sind corpora und ir species, die da heiß geben, die da kalt geben, darumb der nam febris falsch ist, aber nitreus nicht, zu dem febris aus dem grunt der humorum get, daraus er dan nit gan sol. wiewol bilich die namen geben werden aus der kunst der heilung, als caducus viridellus morbus, dan derselbig species caduci wird von viridello curirt. so aber das nit also beschicht mit solcher gewisser unterscheid, so wiß das ein irsal ist, dan die unterscheid behalt sein anatomei.

Nit laß dich kümmern, das dir dein bauren augen das nit fürhalten, dan ursach das mittel corpus das verblent die gemelten augen. aber darumb so ist die scientia da, darin der arzt sten sol, die öfnet im mer als dem bauren. dan so er nit mer sehen wil oder können wil dan der bauer, so ist er nicht berüft zu

heeft bedacht, want het is een ziekte van nitrum¹ en vurig sulfur, vandaar de bevingen, de koude rillingen en de periodiciteit. Dit en andere namen kunt u in de respectieve hoofdstukken vinden. Evenzo getuigt 'apoplexia'² met haar eigen naam voor de wijsheid van degene die hem heeft bedacht. Vanuit het wezen van de geneeskunst moet het niet apoplexia heten, maar gesublimeerde, cachymische mercur. Want dat is de stof, de oorzaak en materia peccans van apoplexie.

De tekenen zijn alleen in zoverre te gebruiken als we hieraan het stoffelijke, de substantie kunnen herkennen. Wie echter aan de tekenen een verkeerde, oorzakelijke betekenis toekent, vergist zich in de hele praktijk en al wat hij nodig heeft. Want er zijn talrijke stoffen met hun diverse soorten, die hitte en die koude produceren. Daarom is de naam 'febris' verkeerd, 'nitreus' daarentegen niet. Bovendien is de naam 'febris' gebaseerd op de leer van de lichaamssappen, wat sowieso al verkeerd is.

Daarentegen is het terecht namen te geven op basis van de geneeskunst, zoals bijvoorbeeld de *viridellus*-epilepsie, aangezien dit soort vallende ziekte door *viridellus*³ wordt genezen. Als dit echter niet op deze manier gebeurt, waarbij een duidelijk verschil wordt gemaakt, moet u weten dat het een dwaling is, want de verschillende vormen houden elk hun eigen anatomie.

Trek u er maar niets van aan dat uw boerenogen u dit niet laten zien, want deze worden verblind door het levende lichaam. Maar hiervoor is er de wetenschap die de arts moet kennen; die openbaart aan hem meer dan aan de boer. Want wie niet meer wil zien of wil kunnen dan een boer, die is er niet voor toegerust en

[1] Een van de synoniemen die Paracelsus gebruikt voor de oerkracht sal. — [2] Beroerte. — [3] Een naam die bij Paracelsus alleen op deze plaats voorkomt en ook elders nauwelijks te vinden is. Johannes Hartmann (*Praxis chymiatrica*, Gent 1659, p. 216) noemt het als specificum bij lepra en identificeert het als vitriool. Paracelsus heeft het in *Von den binfallenden Siechtagen* inderdaad over vitriool als 'arcanum voor epilepsie' (in Sudhoff (ed.) VIII, 306). Er waren in zijn tijd diverse zwavelzuurverbindingen in farmaceutisch gebruik, waaronder vitriolum viride (= groen vitriool) oftewel ijzervitriool, vaak vergezeld van kopervitriool. Het lijkt aannemelijk dat deze stof is bedoeld. Voor de bewering dat het om maretak, *Viscum album* (want groenblijvend) zou gaan, heb ik geen onderbouwing kunnen vinden.

einem arzt, noch darzu beschaffen. der bauer ist nit darzu beschaffen, der arzt aber, das macht die scientia die der arzt wissen sol. dan der arzt ist der, der da öfnet die wunderwerk gottes meniglichen. so er nun darumb da ist, so muß er sie gebrauchen, recht nit unrecht, warhaftig nit falsch. den was ist im mer, das dem arzt sol verborgen sein? nichts; was ist im mer das er nit sol öfnen? nichts; er sols herfür bringen. und nit allein im mer, in der erden, im luft, im firmament, das ist im feur, auf das meniglich sehent die werk gottes, warumb sie da sind, was sie bedeuten, nemlich als in die krankheiten. dieweil aber die ding nit eröfnet werden, so ist es ein zeichen, das noch kein verstand da ist, der da sein sol. was ist aber die ursach, das so ein große torheit und so klein kunst in der profession ist, und wil doch vil und hoch sein, das sie nicht allein ist sonder auch in merer profeß, auch solche blintheit und augenfel. dan wie wir nit wissen den cetum, das monstrum marinum, also weiß auch die ander profession nit, was das tier apocalypsis ist, was babylon ist; sind gleiche blintheit so doch nit sein sollen. und wie die blintheit eines arzts in solchen dingen des kranken tot ist, also ist auch bemelte blintheit der sel tot. wunderbarlich ret Christus seltsam ding. seltsam ist auch dir arzney, wie eins also auch das ander sol und muß ergrünt werden. dan die zwo profession werden sich nicht von einander scheiden. dieweil der leib der selen haus ist, so hangt eins am andern und öfnet ie eins das ander.

niet ervoor geschapen om arts te zijn. De boer is hier niet voor geschapen, de arts wel, namelijk op grond van de wetenschap die de arts moet kennen. Want de arts is degene die de wonderwerken van God aan iedereen openbaart. En als hij daarvoor op de wereld is, dan moet hij er werk van maken, en wel vakkundig, niet op een verkeerde manier; waarachtig, niet vals. Want wat is er in de zee dat voor de arts verborgen is? Niets. Wat is er in de zee dat hij niet dient te openbaren? Niets; hij moet alles aan het licht brengen. En niet alleen in de zee, maar ook in de aarde, in de lucht, in het firmament, dat wil zeggen, in het vuur, zodat iedereen de werken van God kan zien en kan begrijpen wat de bedoeling ervan is, waarom ze er zijn, wat ze betekenen, met name als aanwijzing voor de zieken.

Zolang echter deze dingen niet openbaar worden, is dit een teken dat het verstand dat er zou moeten zijn, nog niet aanwezig is. Maar wat is de reden dat er zo veel dwaasheid en zo weinig kunst in ons beroep aanwezig is, waarvan de vertegenwoordigers zichzelf zo hoog en belangrijk achten? En niet alleen bij ons, maar ook in een ander beroep zien we een dergelijke blindheid en dezelfde oogkleppen. Want zoals wij de walvis¹, het wonderbare wezen in de zee, niet kennen, zo weet ook dit andere beroep niet wat het beest uit de Apocalyps² is, wat Babylon is; het is hetzelfde soort blindheid, en die zou er niet mogen zijn. En zoals de blindheid van een arts in deze dingen voor de zieke de dood betekent, zo betekent de andere blindheid waar ik op doel, de dood van de ziel. Op wonderbaarlijke wijze spreekt Christus over vreemde dingen,³ wonderbaarlijk is ook de geneeskunst. Zowel het een als het ander zal en moet tot op de bodem worden uitgezocht. Want tussen de twee beroepen zal er geen verschil zijn. Aangezien het lichaam het huis van de ziel is, zit het een aan het ander vast en openbaart telkens het een het ander.

[1] De potvis leverde twee producten voor de Middeleeuwse en ook nog veel latere farmacopeeën: spermaceti en ambra grisea, beide ook door Paracelsus veelvuldig genoemd. — [2] Openb. 13:1-8. — [3] Gezien de vermelding van de potvis is dit waarschijnlijk een verwijzing naar Matt. 12:40; ook hier gaat het om een transmutatie en een nieuw leven.

Caput septimum.

Nun weiter ist zuverstn, dieweil bisher die anatomei und das neu leben mit sampt der scientia fürgehalten wird, in allen substanzen zubetrachten und zusuchen, das nit on ursach beschehen ist, dan es ist der grunt der arznei. so ist nun weiter von nöten, das alle unsere inwendig gepresten so wir haben mit den eußern gewent werden, also was wir sind, das ist auch das eußer, und ob das nit also gebildet ist, so ist der sam da das corpus und in uns wirts gebildet zu dem, das es ist. wie ein sam der ist sein baum, aber in der erden geschichts, dan der magen der erden ist der schnizer darzu, der das daraus macht sichtiglich, das es unsichtlich ist, darauf dan alle krankheiten ir bildnus haben, also auch ein solche bildnus ir verordnete von got arznei. dan wird die lung krank, so hat sie ir arznei, die sich bildet in ir anatomei, wie dieselbig krankheit ist. darauf nun so wissent ein beispil von der narung, das also laut.

Alles das unser narung ist, dasselbig ist das das wir sind, also essen wir uns selbst; also ists auch die arznei, mit der unterscheid nach inhalt seiner krankheit, und was mit der gesuntheit abgehet, dasselbig erstatt dasselbig glid in seinem glid. solchs laß

VII [We eten onszelf]

Voorts moet u het volgende begripen: tot zover hebben we de anatomie en het nieuwe leven alsmede de wetenschap uitgelegd en hebben we laten zien hoe deze in alle substanties beschouwd en gezocht moeten worden. Dit hebben we niet zonder reden gedaan, want het is het fundament van de geneeskunst. Nu is het verder zaak dat al onze inwendige gebreken met behulp van de uitwendige [vormen die ermee overeenkomen,] worden afgewend. Dat wat wij zijn, is ook de buitenwereld, al is deze niet op dezelfde manier uitgebeeld. Maar de stoffelijke vorm is er in het zaad, en in ons wordt het gevormd tot datgene wat het is; zoals een zaad reeds de boom is die eruit groeit. In dit geval gebeurt dat in de aarde, want de maag van de aarde is hier de houtsnijder die in een zichtbare vorm brengt wat onzichtbaar al aanwezig is. Zo hebben alle ziekten hun beeltenis, en een dergelijke beeltenis hebben ook de van God ervoor bestemde geneesmiddelen. Want als de long ziek wordt, dan heeft ze haar geneesmiddel dat zich vormt in haar anatomie, overeenkomstig de betreffende ziekte. Kijk eens naar het volgende voorbeeld op het gebied van voeding.

Alles wat ons tot voedsel dient, is datgene wat wij zijn; wij eten dus onszelf. Hetzelfde geldt voor het geneesmiddel, met het verschil dat dit telkens overeenkomt met de betreffende ziekte. Datgene wat samen met de gezondheid verloren gaat, dat krijgt het betreffende orgaan door het overeenkomstige orgaan [van het geneesmiddel] terug. U moet zich hier niet over

dich nit befrembden, dan ursachen ein baum der auf dem feld stehet, were seine narung nit, er wer kein baum. was ist die narung? ist nit ein mestung oder füllung sonder ein form erstattung. was ist der hunger? ein fürhalter des tots zukunft in abgang der glieder; dan die form ist geschnizlet im mutter leib durch got selbst. dise schnizlung bleibt in der form des bilts, aber sie zerget und stirbt on hinzusezung der eußern form. der nicht isset der wachst nit, der nit isset der bleibt nit.

So nun der wachsend aus der speis wechst und der formmacher ist bei im, der sein form auftreibt so er form hat, und on die kan ers nit, daraus dan folgt das die narung des geschnizleten bilts form in ir hat, in die sie get und wechst und auftreibt. der regen hat in im den baum und der liquor terrae, der regen ist der drank, liquor terrae sein speis, durch die wechst er. was nun wechst da? nichts anderst dan so vil der baum zunimpt in seim wachsen, so vil wird vom regen und liquore terrae, holz und rinden etc. der formirer ist im samen, das holz, rinden etc ist im liquore und im regen, derselbig schmid im samen kan aus den zweien dingen holz machen. also mit den kreutern; der sam ist nichts, er hat allein den anfang, in der die form ist und der schmid natur und eigenschaft. weiter so es sol aufgen, so gibt der regen, das tau etc und liquor das kraut, darumb in denselbigen stengel, bletter, blumen etc sind.

Also ist ein ietliche form eußerlich in der narung, in allem aufwachsen und so wir die nicht haben, so wachsen wir nimer auf, sonder wir sterben in verlassener form. also so wir nun ausgewachsen haben, so müssen wir die form erhalten, das nit abgang. dan wie in uns ist ein wesen zugleichers wie ein feur, dasselbig wesen verzert uns unser form und bild

verbazen, want een boom die op het veld staat, zou zonder zijn voedsel geen boom zijn. Wat is voeding? Het is geen mesten of vullen, maar herstel van de vorm. Wat is honger? Een aankondiger van de toekomstige dood bij verlies van de organen. De vorm is in de moederschoot door God zelf als in hout gesneden. Dit snijwerk blijft bestaan als beeld, maar het vergaat en sterft als er geen uitwendige vorm aan wordt toegevoegd. Wie niet eet, groeit niet; wie niet eet, blijft niet.

Als nu degene die groeit, uit het voedsel groeit en de vormgever bij zich heeft die zijn vorm tot ontplooiing brengt – als hij er een heeft; zonder vorm kan het niet – betekent dit dat het voedsel de vorm in zich heeft die dit houtsnijwerk waarin het groeit en zich ontplooit, geleidelijkaan gaat aannemen. De regen en het vocht van de aarde hebben de boom in zich; de regen is zijn drank, het aardevocht zijn voedsel; daardoor groeit hij. Wat groeit er nu? Niets anders dan de regen en het vocht in de aarde, die zich tot hout, schors enzovoorts ontwikkelen naarmate de boom groeit. De vormgever zit in het zaad; het hout, de schors enzovoorts zitten in het vocht en in de regen. Deze smid in het zaad is in staat om van de twee dingen hout te maken. Evenzo is het met de kruiden: het zaad is niets, het heeft alleen de aanleg die de vorm bevat, en de natuur en de eigenschappen van de smid. Als het moet ontkiemen, dan ontstaat uit de regen, de dauw, het aardevocht enzovoorts het kruid; deze zijn het dus die stengel, bladeren, bloemen enzovoorts bevatten.

En zo is iedere vorm, bij ieder groeiprocess, in de buitenwereld aanwezig, in het voedsel. Als we dat niet hebben, komen we nooit tot wasdom, maar sterven we in de verlaten vorm. En als we uitgegroeid zijn, moeten we de vorm instandhouden om haar niet kwijt te raken. Want er is een wezen in ons als een vuur, en dit wezen verteert onze vorm en ons beeld. Als we er

hinweg. so wir nichts hinzuteten und nit mereten die form unsers leibs, so stürbs in verlassener bilt-nus. darumb so müssen wir uns selbst essen, auf das wir nit sterben aus gebresten der form. darumb so essen wir unser finger, unsern leib, blut, fleisch, füß, hirn, herz etc; das ist ein ietlicher bisse den wir essen, derselbige hat in im all unsere glider, was der ganze mensch begreift und in im verfaßt. ein irsal ist eingefallen, der da anzeigt, das die glider, der leib etc narung haben müssen; aber damit stent sie stil, warumb sie narung haben müssen oder warzu? sie haben nit verstanden, was im menschen die narung ist und warzu sie wird und wer sie darzu macht, darumb so nimpt der schmid nix an zu dem bilt, dan was im darzu gut ist, das ist das, das holz ist, das ander wirft er wider durch den stul aus; das bilt bleibt allein.

Das ist dergleichen auch zuermessen: in allen dingen ist die narung allein der form halben. so der somer herkomt, so ist die zeit des hungers in beumen, alsdan wöllen sie laub, blust, frucht etc geben, was wird daraus, so sie die form derselbigen nit eußerlich an sich nemen? in inen haben sies nicht; dan hetten sies in inen, so geben sies abgehauen gleich so wol als in der erden. darumb stent sie in der erden, das dieselbig form in sie komb und geschmit werd, darzu sein eigenschaft ist und sein meister; das ist sein donum. der mensch bedarf desselbigen nichts, dan er gibt sein frucht nit dermaßen wie ein baum, er ist in den fruchten ein andere creatur. damit so wissent, alle ding die da leben, von wegen irer form behaltung, hinzerung derselbigen, den hunger haben und den durst, auf das sie in im erstatten die bilt-nus, zu gleicherweis wie wir sehent das das schmer, feiste etc zunimpt von der narung. wo das nit geben wird,

niets aan toe zouden voegen en de vorm van ons lichaam niet zouden doen toenemen, zou het sterven in de verlaten beeltenis. Daarom moeten we onszelf eten, om niet te sterven door gebrek aan vorm. Daarom eten we onze vingers, ons lijf, bloed, vlees, voeten, hersenen, hart enzovoorts; dat wil zeggen, iedere hap die wij eten, heeft al onze lichaamsdelen in zich, alles wat de mens bevat en in zich bergt.

Er heeft een dwaalleer opgang gemaakt die er weliswaar op wijst dat de organen, het lichaam enzovoorts voedsel nodig hebben; maar waarom ze voedsel nodig hebben of waarvoor, daar hebben de aanhangers van deze leer geen antwoord op. Ze hebben niet begrepen welke rol het voedsel in de mens speelt, tot wat het wordt omgezet en wie dat doet. Want de smid neemt voor het beeld alleen maar aan wat hem daar geschikt voor lijkt, dat wil zeggen, wat hout is; de rest scheidt hij door de stoel weer uit, alleen het beeld blijft over.

Hier moet u zich ook van bewust zijn: in alle dingen is het voedsel er alleen omwille van de vorm. Als het zomer wordt, is het hongertijd voor de bomen; dan willen ze loof, bloemen, vruchten enzovoorts geven. Wat zou daarvan terecht komen als ze de vorm ervan niet uitwendig tot zich nemen? In zichzelf hebben ze ze niet; want als dat zo was, zouden ze nadat ze omgehakt zijn, evengoed vruchten geven als wanneer ze in de aarde staan. Maar ze staan in de aarde om deze vorm te kunnen opnemen, die wordt gesmeed tot de eigenschappen en de meester van de betreffende boom; dat is zijn gave.

De mens heeft dit niet nodig, want hij geeft zijn vruchten niet op de wijze zoals een boom; hij is, wat zijn vruchten betreft, een ander wezen. U moet dus weten dat alle levende wezens omwille van het behoud van hun vorm, omdat deze verteerd wordt, honger en dorst hebben opdat de beeltenis in hen hersteld wordt; net zoals wij zien dat bijvoorbeeld buikvet toeneemt door voedsel. Waar dit niet wordt gegeven, verdwijnt dat

so gehet das teil der biltnus hinweg, also ein anders auch. wiewol die art ist, so es zu den hauptglidern get, das der tot schnell da ist. dan das leben bleibt nit in brechlicher inwendiger biltnus gemeines leibs.

Also wachsen aus dem menschen die menschen; das ist die narung ist der mensch und gibt wider den menschen, das ist bildnus desselbigen. also essen wir uns selbst. und wo wir also uns selbst nit essen, so verschwint unser leib, unser corpus, unser mittel leben und was in uns ist. aber also sind zwen menschen sichtig und unsichtig. der sichtig ist zweifach nemlich nach dem leib *und nach der sel. der unsichtig ist einfach, nemlich nach dem leib*¹ und gibt sein exempel also. ein holz das vor uns ligt, daraus mag der schnizer schnizlen ein bilt, so er darvon tut das nit darzu gehört. also ist in dem holz ein bilt das im erstlich nit gleich sahe, also ist die narung des menschen und aber im leib gehet es in sein glidmaß. nit das es bleibt an einer porz, sonder es wird am kunstreichisten gemacht. dan da schnizlet der obriste meister, der macht ein menschen, das ist teilt die glidmaß aus, so weit der mensch ist. so wir nun wissen das wir uns selbst essen, trinken, ein ietlicher baum sich selbst, ein ietlich creatur die da lebet, so sollen wir nun auch weiter wissen, was uns hieraus entstehe betreffend die arzney, wie hernach folgen wird.

Wiewol wir nit bein essen, geeder, ligamenten und selten hirn, herz, kröß etc, auch nit schmer, so verstant das bein nit bein macht, noch hirn hirn, sonder ein ietlicher bisse ist dasselbig alles. ist die form do unsichtbar, so ist auch das gebein da. das brot ist blut, wer sicht es? es ist schmer, wer sicht es? wer

[1] Het cursieve gedeelte is aangevuld vanuit Huser. Het gaat precies om één tekstregel die bij Sudhoff is weggevallen; duidelijk een zetfout.

gedeelte van de beeltenis, en zo ook andere delen. Als dit echter de hoofdorganen betreft, treedt snel de dood in, want bij een gebrekkige inwendige beeltenis van het gewone lichaam blijft het leven niet behouden.

Zo groeien de mensen uit de mens, dat wil zeggen, het voedsel is de mens en bouwt de mens, oftewel zijn beeltenis, weer op. We eten dus onszelf. En als we onszelf niet op deze wijze eten, dan verdwijnt ons lijf, ons stoflichaam, ons leven op aarde en wat in ons is. Maar er zijn twee mensen, een zichtbare en een onzichtbare. De zichtbare is tweeledig, namelijk lichaam en ziel. De onzichtbare is enkelvoudig en komt overeen met het lichaam, zoals dit voorbeeld moge verduidelijken: uit een stuk hout dat voor ons ligt, kan een houtsnijder een beeld snijden door ervan af te halen wat er niet bij hoort. In het hout is er dus een beeld dat aanvankelijk niet zichtbaar is. En dat geldt ook voor het voedsel van de mens: pas in het lichaam neemt het de verschillende vormen aan. Het blijft niet beperkt tot een bepaald onderdeel, maar wordt op de meest kunstige wijze gevormd. Want hier is de opperste meester aan het werk; die maakt een mens, dat wil zeggen, brengt de differentiatie tot de lichaamsdelen van de hele mens tot stand. En nu we weten dat we onszelf eten en drinken, dat iedere boom, ieder levend wezen zichzelf eet en drinkt, moeten we ook beseffen welke consequenties dit voor ons heeft met betrekking tot de geneeskunst. Daarover zullen we het hieronder hebben.

Weliswaar eten we geen botten, bloedvaten en banden, en zelden hersenen, hart, ingewanden enzovoorts, en ook geen buikvet; maar u moet begrijpen dat bot geen bot maakt of hersens hersenen, maar iedere hap bevat dit allemaal. Als de vorm er onzichtbaar in aanwezig is, dan zijn er dus ook de botten. Het brood is bloed – maar wie ziet dat? Het is buikvet – wie ziet het?

greift es? es ist speck, niemants greifts noch sichts, es wirts aber, so gut ist der meister im magen. der aus schwefel kan eisen machen, das schwefel ist, der ist teglich auch do und schmit dem menschen das jenig, darzu er in gebildet hat. also kan er auch aus salz den diemanten machen, aus mercurio golt, so kan er das auch: im ligt mer am menschen dan an den dingen. drumb so schmit er im was in not ist. trag du nur zu und gib im sein zeug, laß in scheiden, formiren, wie alle ding sein sollen, der halt die maß, zal, gewicht, proporz, lenge und alles.

Darauf nun so wissent das ein ietliche creatur zwifach ist, die ein aus dem spermate, die ander aus der narung. der sperma ist ein sam; so bald er nun da ligt, so sucht er die narung. er ist ein creatur selbst, die narung auch ein, er hat die freiheit der form des menschen, als das er isset, das zu einem menschen wird und das menschen glider daraus werden. darumb so ist der mensch in verzerung der form gesezt durch den tot; das macht die ursach des samens. denselbigen tot muß er erhalten in dem das die narung tut und vermag. also ist es nit genug, das der mensch aus seiner mutter geboren ist, sonder gleich sowol aus der narung. was menschlich lebens art antrift sel halben, das ist gesündert von der narung, dan dieselbig lebens eigenschaft komt mit der sel nicht mit dem leib. das mit dem leib komt sitten halben, komt vom menschen her in seiner weisheit. hie aber was da ist von der narung ist der leib, darbei nicht gemelt wird weder tugent, zorn, frombkeit oder schalkheit. was der leib ist, das weißt der arzt wol. der den leib auch schmit in mutter leib, der schmit in auch im magen; dan also erhalt diser schmid sein arbeit und werk auf für und für, das

Wie grijpt het? Het is spek; niemand grijpt noch ziet het, maar het wordt het wel, zo bekwaam is de meester in de maag. Degene die van zwavel ijzer kan maken, dat zwavel is, die is er ook iedere dag en smeedt voor de mens datgene waartoe Hij hem gevormd heeft. Hij kan van zout diamant maken, of van mercur goud, en zo kan Hij dit ook: Hem is meer aan de mens gelegen dan aan de dingen. Daarom smeedt Hij voor de mens wat deze nodig heeft. U hoeft slechts het materiaal voor Hem aan te dragen en Hem te laten scheiden en vormen zoals alle dingen horen te zijn. Hij zal maat, getal, gewicht, verhouding, lengte en alles in acht nemen.

Vervolgens moet u weten dat ieder wezen een tweevoudige oorsprong heeft, enerzijds uit het sperma, anderzijds uit het voedsel. Het sperma is een zaad; zodra het er is, zoekt het zijn voedsel. Het zaad is zelf een wezen, en het voedsel is er ook een. Het zaad heeft het voorrecht om aan de mens zijn vorm te geven in zoverre als datgene wat het eet, tot mens wordt en er menselijke organen uit ontstaan. Daarom bevindt de mens zich in de situatie dat zijn vorm verteerd wordt door de dood; dat komt door het zaad. De mens is gedwongen de dood op te nemen met datgene wat het voedsel teweegbrengt. En zo is de mens niet alleen uit zijn moeder geboren, maar evengoed uit het voedsel.

Wat betreft de aard van het menselijk leven in verband met de ziel: deze staat los van de voeding, want deze eigenschap van het leven is met de ziel verbonden, niet met het lichaam. Voor zover de levensgewoonten met het lichaam zijn verbonden, zijn deze afkomstig van de mens in zijn wijsheid. Maar waar het hier om gaat, wat er door de voeding wordt opgebouwd, is het lichaam, en daarbij hebben we het niet over deugd, toorn, rechtschapenheid of ondeugendheid.

Wat het lichaam is, dat weet de arts wel. Degene die het lichaam in de moederschoot smeedt, die smeedt het ook in de maag; hierdoor houdt deze smid voortdurend zijn arbeid en zijn

Liber secundus.

Caput primum.

So ich nun sagen sol von der dreien zusammensezen in ein corpus, wie dieselbigen zusammen komen, dorin nemen euch ein solch exempel. ein ietlicher sam ist ein dreifacher sam, das ist ein sam in dem die drei substanzen sind und wachsen, und wie also nur ein sam da ist und erscheint, also erscheinen die drei nur einerlei sein. nun ist ein ietlich ding im samen vereinigt und nicht zerteilt, sonder ein zusammenfügung einer einikeit, als in einer nussen, darin das holz, darin sind rinden und die wurzen, das sind drei widerwertige ding und aber bei einander in einem samen. also der mensch auch, der ist nur ein samen anfänglich, des schalen oder schelfen die sperma ist. den samen hat nie kein mensch gesehen seiner kleine und subtili halben. nun wachsen aus dem samen die menschen. so nun das wachsen anget, so wachsen die drei ding auf, ein ietlichs in seiner natur vermischet und vereinigt zu einem corpus, nit zu dreien. als ein mensch, der wechst in die gebein, fleisch, blut; wiewol dreierlei aber nur ein gewechs. also geben die drei ein corpus und sind selbst unsichtig im selbigen. also wachsen die drei substanzen auf, in

Boek II

I [Sulfur verbrandt, mercur gaet in rook op,
sal wordt tot as]

Als ik nu moet vertellen hoe de drie bij elkaar komen om samen een lichaam te vormen, verwijs ik u naar het volgende voorbeeld. Ieder zaad is een drievoudig zaad, dat wil zeggen, een zaad waarin de drie substanties aanwezig zijn en groeien. Aangezien het zaad er maar één is en zich als eenheid vertoont, lijkt het alsof de drie een en hetzelfde zijn. Inderdaad zijn de afzonderlijke substanties in het zaad verenigd en niet van elkaar gescheiden. Het is een samenvoeging tot een eenheid, zoals in een noot, die hout, schors en wortel in zich bergt, dat wil zeggen drie totaal verschillende dingen, maar deze steken bij elkaar in één zaad.

Zo is ook de mens aanvankelijk slechts een zaadje. De dop of de schil ervan is het sperma. Het zaad zelf is zo klein en subtiel dat nog nooit een mens het heeft gezien. Uit dit zaad groeien nu de mensen. Als het begint te groeien, groeien de drie substanties op, elk ervan in zijn eigen natuur, maar vermengd en verenigd tot één organisme, geen drie. Vergelijk het met een mens, die uitgroeit tot botten, vlees en bloed: hoewel drieërlei, is het slechts één organisme. Op dezelfde wijze vormen de drie één lichaam en zijn daarin zelf onzichtbaar. En zo groeien de drie substan-

der einikeit vermischt bis auf sein zeit, so stil zusammen als ein baum, der wechst am ersten in ein mark, dasselbig mark ist drei substanzen, doch so gehents in ein corpus, das ist drei substanzen, und aber nur ein holz. und das darin die drei substanzen sind, das beweist die kunst, die natur und der tot, da ein ietlichs ding zerteilt und zerlegt <wird> besonder wie ein ietlichs sein sol. also wissen den anfang der dingen, das sie ineinander wachsen und ein ding seind, und ein ietlichs sein ampt hat, den corpus volkomen zu machen.

Nun wissent auch hierin, was eines ietlichen ampt sei. aus dem sulphur wechst der corpus, das ist der ganz leib ist ein sulphur, und ist also ein subtiler sulphur, das in das feur hinnimpt und verzert wird on sichtlikeit. Nun sind der sulphura vil: das blut ein anderer sulphur, das fleisch ein anderer, die heuptglider ein ander sulphur, das mark ein ander und also fort, und aber es ist sulphur volatile. die gebein, wie ir dan auch mancherlei sind, sind auch sulphura aber vom sulphure fixo: und in der zerlegung durch die scientiam, so erfint sich ein ietlicher sulphur, wie derselbig ist. nun ist aber die congelation des corpus aus dem salz; das ist on das sal wer nichts greiflichs da. dan aus dem salz kompt dem diemant sein herti, dem eisen sein herti, dem blei sein weichi, dem alabaster sein weichi und dergleichen. alle congelation, coagulation ist aus dem salz. darumb so ist ein ander sal in beinen, ein anders im blut, ein anders im fleisch, ein anders im hirn und dergleichen. dan so mancherlei sulphura, so mancherlei auch salia. also ist nun der dritt der mercurius, derselbig ist der liquor. alle corpora haben ire liquores, darin sie stent, also das das blut ein liquorem hat, das fleisch, das gebein, das mark. darumb hat es den mercurium.

ties op, samengevoegd tot een eenheid tot het moment van de dood. Ze zijn zo stil bij elkaar als een boom die al groeiende eerst het merg vormt, dat bestaat uit de drie substanties, maar in één enkele stoffelijke vorm; drie substanties dus, maar slechts één hout. Dat zich daarin de drie substanties bevinden, bewijzen de kunst, de natuur en de dood. Hierdoor wordt ieder ding ontleed en in zijn afzonderlijke delen gesplitst, zoals elk ervan hoort te zijn. U moet dus het begin van de substanties kennen; u moet weten dat ze in elkaar groeien en één zijn en dat elk zijn functie heeft om het lichaam volledig te maken.

Nu moet u ook weten welke functie elk ervan heeft. Uit het sulfur groeit het lichaam, dat wil zeggen, het hele lichaam is sulfur, en dit sulfur is zo subtiel dat het vuur het opeist en het verteerd wordt zonder dat dit zichtbaar is. Er zijn velerlei soorten sulfur: het bloed is een soort sulfur, het vlees een ander soort, de belangrijkste organen weer een ander soort, het merg nog een ander enzovoorts. Dit zijn vluchtige vormen van sulfur. De botten, en dat zijn er ook verschillenderlei, zijn eveneens soorten sulfur, maar deze zijn vast. Wanneer ze door de wetenschap worden ontleed, blijkt de aard van elk van deze soorten sulfur.

De vastheid van het lichaam danken we echter aan het zout; dat wil zeggen, zonder sal zou er niets tastbaars zijn. Want aan het zout zijn de hardheid van diamant, de hardheid van ijzer, de zachtheid van lood, de zachtheid van albast en dergelijke te wijten. Alle processen van verstarring en stolling hebben met zout te maken. Daarom is er in botten, bloed, vlees, hersenen en dergelijke telkens een ander soort sal aan te treffen. Want net zoals er verschillende soorten sulfur zijn, zijn er ook diverse soorten sal.

De derde is mercur; dit is het vloeibare. Alle stoffen hebben hun vochten waar ze uit bestaan. Het bloed, het vlees, de botten, het merg bevatten dus elk een vocht – dit is mercur. Het is

also ist es ein mercurius, der hat so vilerlei gestalt und unterscheidung, so vilerlei der sulphura seind und der salia. also wie nun der mensch muß ein leib haben, muß ein compaction, das ist congelation haben, muß ein liquorem haben, und die drei seind der mensch, das ist nur ein corpus. darumb so wisent, das ein leib ist aber drei ding.

Also so sie nun zusammen komen und ein corpus sind und doch drei, darumb der sulphur verbrent, er ist nur ein sulphur, das salz get in ein alcali, dan es ist fix, der mercurius in ein rauch, dan er verbrent nicht, aber er weicht vom feur. darumb so wissen das also in den dreien auferstan alle zerbrechung. als in einem baum, dem sein liquor entgehet, der dorret aus; wird im sein sulphur genommen, so ist kein form da, wird im sein salz genommen, so ist kein congelation do, sonder er zerfelt von einander wie ein faß on reif. nun so also dis corpus wechst, so get es nur in ein wesen, das ist in ein art als ein birnbaum. das ist sovil, der birnbaum gibt nur einerlei biren, und also nit allein vom birnbaum sonder auch von allen andern beumen. nun so laß dir in wissen sein, das so vilerlei der frucht sind, so vilerlei der species in microcosmo. daraus nun folgt, der ein birn kent der kent sein baum und seine drei substanz, die seind birisch. also sol auch verstanden werden mit den krankheiten, da sols nit anderst fürgenommen sein, dan als so du die krankheit sichst und sprechest, das ist ein birn, das ist ein apfel, das ist so erkant solt du sein in den dreien substanzen, wie sie da stent in der krankheit, welcherlei diser baum sei. darumb so die drei ding einerlei biren geben und nicht dreierlei und haben in ir ultima materia dreierlei substanz, so sollen auch die krankheiten erkent werden, das sie ein sulphurisch corpus haben, ein mercurialischen

slechts één mercur, die echter net zo veel gedaantes en verschillende vormen kent als er soorten sulfur en sal zijn. Nu moet de mens een lichaam hebben, hij moet een zekere compactheid, dat wil zeggen vastheid hebben, en hij moet vocht hebben; deze drie vormen de mens, dat wil zeggen, slechts één stoffelijke vorm. U moet dus weten dat er één lichaam is, maar drie substanties.

Ze komen dus bij elkaar en vormen een geheel en zijn toch drie. Immers het sulfur verbrandt, het is slechts sulfur; het zout wordt tot as, want het is vast; de mercur gaat in rook op, want hij verbrandt niet, maar wijkt voor het vuur. U moet dus weten dat alles wat uit elkaar valt, in de drie herrijst. Bijvoorbeeld een boom die zijn vocht verliest, verdroogt. Wordt hem zijn sulfur ontnomen, raakt hij zijn vorm kwijt; wordt hem zijn zout genomen, verliest hij zijn samenhang; hij valt uit elkaar als een vat zonder hoepel.

Als zo'n stoffelijke vorm zich ontwikkelt, wordt deze slechts tot één wezen en vertoont hij dus één aard, zoals bijvoorbeeld een perenboom. Dat wil zeggen, de perenboom geeft slechts één soort vruchten, namelijk peren; en hetzelfde geldt mutatis mutandis voor alle andere bomen. Nu moet u zich ervan bewust zijn dat de microkosmos net zo veel gedaantes kan aannemen als er soorten vruchten zijn. Dit betekent: wie een peer kent, die kent de boom en zijn drie substanties: die zijn peer-achtig. Zo moet u ook de ziekten begrijpen. U moet deze niet anders benaderen dan dat u ernaar kijkt en zegt: "Dit is een peer, dat is een appel" – dat wil zeggen, u moet er voldoende kennis van hebben hoe de drie substanties in de ziekte tot uitdrukking komen, om te kunnen herkennen tot welk soort de boom in kwestie behoort.

Zoals de drie dingen één soort peren voortbrengen en geen drie soorten, ook al bestaat hun laatste vorm uit drie substanties, zo moet u ook herkennen dat de ziekten een sulfurisch lichaam hebben, een mercuriaal vocht, en dat ze hun vastheid aan het

liquorem und ir congelation vom salz, welche drei aus den andern dreien wachsen. darumb die arznei, so darauf dient, muß sein ein feur, das da verzere, das ist ignis essentiae und on das feur ist kein arznei. dan zu gleicher weis wie das feur den sulphur hinnimpt vom baum, also das weder sulphur noch holz da bleibt, also muß auch die arznei sein ein verzerrung, und nicht allein im sulphure sonder auch in liquore und sale: dan in krankheiten sind sie doch der arznei mechtig unterworfen volatilia zuwerden.

Also nun von der natur zureden deren dingen, das ist der krankheiten, get ein einiger nam wie dem obst, das man spricht, das ist ein birn, ietzt ist alles begriffen, das ist ein apfel, ietzt ist alles begriffen, also mit der krankheit auch. so du ein aussatz findest, so sag das ist lepra und laß darbei bleiben, dan da ist nicht zuachten sein kelti, hiz, drückni, wermi, dan aus denen dingen wechst nichts in corporibus, in substantiis, das zubetrachten sei. dan die arznei get in der lepra als in regeneratione, welchs alles beschicht on solche betrachtung. zu gleicher weis wie du nit solt ansehen die farben am baum, die form und dergleichen, so du in pflanzen wilt, sonder sich allein den samen an, die andern ding werden sich selbst geben; dan sie sind ultimae materiae substantiae, das ist irs lebens, darumb ligt nichts an inen. also mit icteritia, nenn sie nach iren namen und urteil sie nit, ob sie kalt oder feucht sei, sonder sein cur get wie ein axt, die ein baum abhauet, oder wie ein feur, das alle volatilia verzert. und wie das feur ein exempel gibt, das alle ding verzert, also sol auch die arznei sein, nicht achten, wo kalt wo warm, sonder hinweg nemen, das ist der arcanen art und eigenschaft. zugleich weis wie ein ding ist das das leben nimpt, also ist auch ein ding und ursach, das

zout danken, waarbij deze drie uit de andere drie ontstaan. Daarom moet het geneesmiddel dat hiervoor dient, een vertearend vuur zijn, dat wil zeggen, het vuur van de essentie; zonder dit vuur is er geen geneesmiddel. Want net zoals vuur het sulfur van de boom wegneemt zodat noch sulfur noch hout overblijft, zo moet ook het geneesmiddel verterend zijn, niet alleen ten aanzien van het sulfur, maar ook ten aanzien van het vocht en het sal. Want bij ziekten heeft de geneeskunst de macht deze te vervluchtigen.

Als we het over de natuur van deze dingen hebben in verband met ziekten, moet dit met een enkele naam gebeuren, zoals bij het fruit wanneer we zeggen: “Dit is een peer”, en daar is alles mee gezegd; of: “Dat is een appel”, en daar valt ook verder niets aan toe te voegen. Zo ook met de ziekten. Als u melaatsheid tegenkomt, zeg dan: “Dit is lepra”, en laat het daarbij. Of deze gepaard gaat met koude, hitte, droogte of warmte, daar moet u niet bij stilstaan, want uit deze dingen groeit in de lichamen, in de substanties, niets dat onderzocht zou moeten worden. Want het geneesmiddel voor lepra werkt herstellend, en dat gebeurt los van dergelijke beschouwingen. Net zoals u niet op de kleur van de boom of zijn vorm en dergelijke moet letten als u hem wilt planten; u moet alleen naar het zaad kijken, de andere dingen komen vanzelf. Want dit zijn manifestaties van hun laatste toestand, namelijk van hun leven; daarom zijn ze hier niet van belang.

Met geelzucht is het net zo. Noem ze bij haar naam en oordeel er niet over of ze koud of vochtig is. De behandeling ervan werkt als een bijl waarmee een boom wordt omgehakt, of als vuur dat al wat vluchtig is, verteert. Laat u het vuur dat alle dingen verteert, als voorbeeld dienen: zo moet ook het geneesmiddel zijn. Gewoon wegnemen, ongeacht waar iets koud of warm is – dat is de aard en eigenschap van de arcana. Net zoals er iets is dat het leven wegneemt, zo is er ook een ding en oorzaak

die krankheit nimpt. du brichst die biren ab vom baum, nun ist der baum ledig; mit solchen nomini-bus, causis muß du abbrechen die krankheiten und nit in der substanz und corpus der biren ligen, sonder im stil, darauf sie stet. ietzt merk was die arzney sei und in was erkantnus sie stant.

Nun merken dise exempla. du sichst das der winter der somer abwechslen mit einander und wie ie eins dem andern nachgehet, ietzt kalt ietzt warm, solches versich dich auch im leib; das aber ein krankheit sei das ist es nicht, sie vertreiben einander selbst. dan der mensch ist dem somer underworfen, auch dem winter, und so er im winter eingespert würd in ein cirkel feur und entpfünde des winters nit, noch so verbringt der winter sein wirkung in im, was er mit im zuhandlen hat und ein ietlicher monat; da hilft kein versperren nicht, also auch der somer fint in. warumb aber wil das der arzt nit erkennen und solche cursus coelestes dermaßen für sich nemen, als hab die natur geirret, und wil sie vertreiben? das nun zu argem get und nit zu gutem. die ding sind auch krankheiten, wie dan der winter dem menschen widerwertig ist und des somers hiz, aber es sind fürwar nicht krankheiten. also laufen auch stern für, so kalt und warm machen mit iren interpolatis diebus, also in febribus und dergleichen. was ist dasselbig aber als allein ein ursach vom himel die solchs bewegt? und der arzt hats dem microcosmo zugelegt aus seiner natur und den himel nie betracht, darumb sie verschossen haben. so ist das auch war, das sich vil begibt, das der mensch in ein hiz falt; sie ist nit aus im, sie ist als die son, dieweil sie regirt, dieweil ist sie heiß und ist aber dem, der sie leit nit eingeboren sonder ein accidens. der die sonn wendet, der wendet auch den schaden. darauf gehört,

waardoor de ziekte wordt weggenomen. U breekt de peren van de boom en de boom is leeg; met dit soort namen of oorzaken moet u de ziekten afbreken. U moet u niet bezighouden met de stoffelijke vorm van de peren, maar met het steeltje waar ze aan hangen. En let nu op wat geneeskunst is en hoe deze begrepen moet worden.

Bekijk eens de volgende voorbeelden. U ziet hoe winter en zomer elkaar afwisselen en hoe steeds het ene jaargetijde op het andere volgt; nu eens koud, dan weer warm. Iets dergelijks ziet u ook in het lichaam; met een ziekte heeft dit niets te maken. Deze toestanden verdrijven elkaar vanzelf. De mens ondergaat de invloed van zomer en winter, en als hij in de winter opgesloten zou worden in een cirkel van vuur en de winter niet gewaar zou worden, dan nog zou deze de werking op hem uitoefenen die hij voor hem in petto heeft. En dat geldt voor iedere maand, ook de zomer weet hem te vinden; daartegen helpt geen opsluiting.

Waarom willen toch de artsen dit niet onderkennen en beschouwen ze dergelijke processen van de hemel alsof de natuur zich zou hebben vergist, en willen ze er een eind aan maken? Dat heeft alleen maar kwalijke gevolgen en leidt tot niets goeds. Deze dingen kunnen wel het effect hebben van ziekten: de winter kan de mens parten spelen, net als de hitte van de zomer – maar het zijn echt geen ziekten. Zo verschijnen er ook sterren die om de dag of om de zoveel dagen koude en warmte voortbrengen, net zoals dat bijvoorbeeld bij koortsen gebeurt. Maar wat is dit anders dan alleen een aanleiding uit de hemel die dergelijke bewegingen tot stand brengt? En de artsen hebben ze aan de natuur van de microkosmos toegeschreven en de hemel nooit in beschouwing genomen; daarom hebben ze ernaast geschoten. Het is inderdaad waar dat het vaak gebeurt dat de mens een hitte overkomt; deze komt echter niet uit hemzelf. Ze is als de zon, die heet is zolang hij heerst. Maar deze hitte is degene die eraan lijdt, niet aangeboren; ze treft hem als bij toeval. Wie de zon afwendt, wendt ook de schade af. Wanneer een der-

so ein solche himlische hiz anget, ein verstand, das die borealischen lüft verstopft sind, die sollen aufgetan werden, so wird das temperament wider, wie es sein sol.

Darumb von der hiz des menschen wissent, von wannen sie kom, in im sind alle coelestia, terrestria, undosa und aerea. nun so die ding alle in gleicher wag vereiniget sind, so ist es im leib weder kalt noch warm. nun aber so muß ein hiz da sein, mer dan dise ist, die nimpt sich aus dem magen, derselbig wermbt den leib. vom magen wissent, das es ein mechtige hiz ist, die so treflich seut und kocht, fürwar dem eußern feur nit weit ungleich. nun ist er aber nit allein derselbig, sondern ein ietlich glid hat solchen magen auch in im selbst. drum so ist in eim ietlichen glid das feur und ist ignis digestionis, aus dem kompt dem leib die tegliche hiz und nit aus den elementen, so im leib sind oder dergleichen; das ist die fürgehend hiz, die digestio gibt und ie mer digestio zu arbeiten hat, ie mer die hiz aufsteigt und ie weniger ie kelter der mensch. dise hiz gibt ursachen der farben, das ist sie treibts herfür, die darin ligt und bewegt den mercurium das er blühet. wer wil aber nach diser blüe sagen, der ist ein sanguineus, dieweil sie ignis digestionis herfür treibt. also werden andere colores auch herfür trieben von teglicher hiz, die da in der jugent anders seind, im mittel alter anderst, im alten alter anderst, aber es sind complexiones. das darauf gesagt möcht werden, die jugent ist sanguinea, das mittel alter cholera, phlegma, melancholia etc, die solchs reden vergessen caloris digestionis und der materien der dreien substanzen in irem fürtreffen. dan ein ietlicher baum hat sein sonder flores, also auch der mensch. und dise flores heißen sie complexiones, das ein irrender canon ist.

gelijke hemelse hitte zich voordoet, is het inzicht nodig dat de noordelijke luchten verstoppt zijn. Die moeten vrij baan krijgen, dan wordt het nodige evenwicht hersteld.

Daarom moet u weten waar de hitte van de mens vandaan komt. In de mens is alles aan te treffen wat hemels, aards, waterig en luchtig is. Als al deze dingen in een evenwichtige verhouding bij elkaar zijn, is het in het lichaam koud noch warm. Er moet echter een hitte zijn die deze overtreft, en die ontstaat in de maag; deze verwarmt het lichaam. U moet weten dat er in de maag een geweldige hitte is, die zo voortreffelijk ziet en kookt dat ze zeker iets wegheeft van het vuur in de buitenwereld. En de maag is niet de enige: ook alle andere organen hebben in zichzelf een dergelijke maag. Daarom is er in ieder orgaan vuur, namelijk het vuur van de vertering. Hierdoor wordt het lichaam dag in dag uit verwarmd, en niet door de elementen die er in het lichaam zijn, of iets dergelijks. Het is de warmte die uit de digestie voortkomt, en hoe meer de digestie te verwerken heeft, des te meer hitte stijgt er op; hoe minder, des te kouder is de mens.

Deze hitte ligt ten grondslag aan de kleuren, dat wil zeggen, ze brengt de kleuren naar buiten die in de mens liggen, en ze brengt de mercur tot bloei. Maar wie zou naar aanleiding van deze bloei zeggen dat iemand een sanguineus is, terwijl het vuur van de vertering ze te voorschijn brengt? Zo worden ook andere kleuren naar buiten gebracht door de dagelijkse hitte, die op jonge leeftijd anders zijn dan op middelbare of oudere leeftijd; maar dat zijn temperamenten. Wie daarom wilde zeggen: de jeugd is sanguineus, de middelbare leeftijd cholericus, flegmatisch, melancholisch enzovoorts, die vergeet dat de warmte van de digestie en het wezen van de drie substanties van grotere betekenis zijn. Want iedere boom heeft zijn bijzondere bloemen, en zo ook de mens. En deze bloemen noemen zij temperamenten – een canon¹ die op een vergissing berust.

[1] Een toespeling op de *Canon* van Avicenna.

Darumb so wissent in den dingen, das auch also in der natur ist der wachsenden dingen in der welt, darumb nit gradus sind sonder species; es sol sich speciren, nit gradiren. dan alle ding so eußerlich sind behalten den gradum nit, den Platearius geschriben hat und andere Herbarii. so es in den magen kompt, was du nicht bereit hast, das bereit der magen zu (so ers vermag) und bricht al solche kelte, werme und dergleichen und sucht das arcanum herfür; dan die ding sterben im magen alle ab, und was abstirbt, das sol der arzt nit für sich nemen. und so der magen dasselbig nit bricht, so ist es ein zeichen seiner schwache und krankheit. ietzt ist die arzney nit am besten, dan es mag nit faulen im magen, so muß sie aber faulen. das aber etlich arzney in der pestilenz mit hiz eingeben werden, als gewürz und dergleichen, und sie faulen nicht, so wirkens nichts, so müssens faulen. darumb die nicht genesen aus der arzney, deren magen hat nicht gefeulet, auf das dan folgt, ie schneller in die feulung, ie schneller die gesuntheit; die ding so die feulung hindern, hindern die gesuntheit. es ist ein böser schweiß der ausgetrieben wird in der zeit durch ungefeulte arzney; er gehet nit zum leben. darauf zu wissen ist, das solche ding so, nach complexionibus und gradibus fürgenomen werden, im leib nix zu schaffen haben; dan im leib sind weder kalt noch warm krankheiten in der wurzen. wider wen solte dan kalt oder warm arzney fechten? es muß die birn im stil abgebrochen werden und vom baum gefällt.

Daarom moet u weten dat ook de natuur van de groeiende dingen in de wereld van deze aard is; het gaat niet om graden, maar om soorten. U moet sorteren, niet graderen. Want al die dingen die er in de buitenwereld zijn, behouden niet de graad die Platearius¹ en andere kruidkundigen hun hebben toebedeeld. Zodra iets in de maag komt dat u niet hebt toebereid, bereidt de maag het toe – als die ertoe in staat is. Van al de koude en warmte en dergelijke laat hij niets heel; de maag zoekt er het arcanum uit. Want al deze dingen vergaan in de maag, en met datgene wat vergaat, moet de arts zich niet bezighouden. Als de maag het geneesmiddel niet afbreekt, is dit een teken dat hij zwak en ziek is. Het middel kan dan zijn beste werking niet ontplooien, omdat het in de maag niet kan rotten, wat wel nodig is.

Bij pest worden talrijke medicamenten gegeven die als heet gelden, zoals specerijen en dergelijke. Als deze echter niet rotten, werken ze niet; ze moeten rotten. Bij de patiënten die door het middel niet genezen, heeft de maag geen rotting teweeggebracht. Dat betekent: hoe sneller de rotting, des te eerder is er gezondheid; dingen die de rotting tegenhouden, houden de genezing tegen. Het is een slecht teken als op zo'n moment zweet wordt uitgedreven door een geneesmiddel dat niet heeft kunnen rotten; dit is geen aanwijzing dat de patiënt het gaat halen. U moet dus weten dat dergelijke dingen die onder het oogpunt van basisgesteldheden en graden worden voorgeschreven, in het lichaam niets te zoeken hebben; want het lichaam kent van oorsprong noch koude noch warme ziekten. Waar zou dan een koud of een warm geneesmiddel tegen moeten vechten? De peer moet bij het steeltje worden afgebroken en uit de boom worden gegooid.

[1] Het kruidenboek *Circa instans* of *Liber de simplici medicina*, dat aan de 12^e eeuwse Salerno-taanse arts Matteus Platearius werd toegeschreven. “[Dit] was niet minder dan het praktische leerboek, dat voor arts en apotheker van ten minste 1200 tot ver na Paracelsus absolute gelding had” (W.F. Daems: *Boec van Medicinen in Dietsche*, Leiden 1967, p. 30).

Caput quartum.

Wiewol der tot angezeigt ist, der al ding beschleußt, so ist darumb noch der tractat nit aus; dan es ist von nöten weiter in den dingen mer underricht zugeben, auf das verstendiger werd das fürgenomen ist. darumb so ist weiter fürzuhalten ein gemeiner proceß von den dreien substanzen, so sie in ir hofart steigent, das ist in ir exaltation uber den grad, darin sie stehen sollen, in was weg dasselbig beschehe, und das am aller ersten von mercurio. wie nun gesagt ist, das der mercurius sei der liquor in dem menschen und derselbig sei manigfaltig, drum auch manigfaltige art aus im gent, so wissent in denselbigen allen drei weg der zerbrechung. der ein weg durch den der mercurius aufsteigt ist distillatio, der ander ist sublimatio, der dritt praecipitatio. und wiewol vilerlei species in disen wegen sind, so sind sie doch nit not zuerzelen, sonder die heuptstuck. zugleich weis wie außersolcher weg auch drei sind, also sind sie auch im leib; das ist operatio naturae.

Nun ist am ersten fürzunemen was das sei, das denselbigen in die drei ordnung treibt, das ist in den weg, doraus er sich sublimirt, distilirt oder praecipitirt. dan aus im selbst tut ers nit, er muß ein frembts an sich nemen, durch das er aufsteigt und sich eußert

IV [De exaltatie van mercur: distillatie, sublimatie, precipitatie]

Hoewel we nu de dood hebben behandeld, die een einde maakt aan alle dingen, is dit nog niet het einde van het traktaat. Ik moet u over deze dingen nog verder onderwijzen om mijn betoog begrijpelijker te maken. Daarvoor moet ik een proces uitleggen dat de drie substanties gemeen hebben, en beschrijven hoe het in zijn werk gaat wanneer ze in hun hoogmoed, dat wil zeggen in hun exaltatie, de graad overstijgen waarin ze horen te staan. Ik begin met mercur.

Ik heb gezegd dat mercur het vocht in de mens is en dat dit een grote verscheidenheid laat zien; vandaar dat er diverse vormen uit voortkomen. U moet weten dat deze allemaal op drie manieren aangetast kunnen worden. Eén manier waarop de mercur opstijgt, is distillatie, de tweede is sublimatie, de derde precipitatie. Deze processen kunnen nog in allerlei typen worden onderverdeeld, maar die hoef ik hier niet te vermelden; we kunnen volstaan met de hoofdgroepen. Net zoals deze drie processen in de buitenwereld plaatsvinden, doen ze zich ook in het lichaam voor; dat is de werking van de natuur.

Nu moeten we op de eerste plaats ernaar kijken wat het is dat de mercur ertoe brengt deze drie processen te doorlopen, dat wil zeggen wat hem de impuls geeft om te sublimeren, te distilleren of neer te slaan. Want hij doet dat niet vanuit zichzelf; hij moet iets van buitenaf tot zich nemen waardoor hij opstijgt

von den andern zweien. als ein exempel: Lucifer hat in seiner art nit die hofart, er nam sie aber an sich, drumb so steigt er uber ander; also do auch, ist es ein anders dan die eigen natur, und nemlich also zuversten: das den mercurium aus seinem grad treibt, das ist ein hiz und durch die hiz steigt er auf. nun ist die hiz die hiz virtutis digestivae, dieselbig ist accidentalis. ist sie groß und überfüllt, so ist sie dem mercurio zu stark und hebt in auf, das ist sie überwigt in und treibt in als ein holz, das von der ubrigen sonnen hiz anging und brenn. also steigt der mercurius auf von der auswendigen zufallenden frembden hiz.

Nun ist das ein hiz, die in treibt in die drei weg nach der scientia ires eignen meisters, der mechanica kunst. also ist auch ein ander hiz die sich aus bewegnus des leibs begibt, welche nit weniger ist, aber doch seltsamer und nit so gewiß wie die erste; dieselbig geschehe in was weg sie wolle, so entzunt sie den mercurium und bringt in in das aufsteigen. also auch wissen das uber die ding noch eine ist, die ist aus dem gestirn, so do einfalt ein anzündender stern, aus welchem dan folgt verkündung des gehen tots und anderer mercurialischen krankheiten auf dis iar, auf dis zeit etc zubegegnen etc. also sind der frembden hiz dreierlei, die da den mercurium zum aufsteigen bringen, aus welchem aufsteigen krankheiten entspringen, das ist verstoßung irer hoffart in den tot. drumb so ist not, das der arzt wisse und erkenne die hiz der deuung, die hiz der ubung und die hiz des gestirns; dan also mag er sein kranken bewaren und im aus denen ein gewiß regiment und praeservativ machen.

en zich van de andere twee verwijdt. Ter vergelijking: Lucifer heeft de hoogmoed niet in zijn aard, maar nam deze aan; daarom verhief hij zich boven anderen. Zo is het hier ook; het is iets anders dan de eigen natuur, en dat is zo te verstaan: wat de mercurius boven zijn graad uit doet rijzen, is een soort hitte; hierdoor stijgt hij op. Deze hitte is de hitte van de verteringskracht – en die behoort niet tot het wezen van mercurius. Als ze groot en overdadig is, is ze te sterk voor de mercurius en heft ze hem op, dat wil zeggen, ze is sterker dan de mercurius en drijft hem omhoog, zoals een stuk hout dat door bovenmatige zonnewarmte vlam vat en brandt. Mercurius stijgt dus op ten gevolge van een hitte die hem niet eigen is, maar hem van buitenaf treft.

Dit is slechts één soort hitte die hem deze drie wegen op drijft, gehoorzaamend aan de wetenschap van haar eigen meester, de kunst van de mechanica. Er is nog een ander soort hitte: deze ontstaat door de beweging van het lichaam. Ze is niet geringer dan de eerstgenoemde, maar doet zich minder vaak voor en is minder voorspelbaar. Het maakt niet uit op welke wijze deze ontstaat; ze ontsteekt de mercurius en brengt hem ertoe zich te verheffen. Verder moet u weten dat er boven deze dingen nog een soort hitte is: deze is afkomstig uit het gesternte. Ze treedt op wanneer een ster binnenvalt die ze ontsteekt. Dit is een aankondiging van een plotselinge dood en andere mercuriale ziekten voor een bepaald jaar en een bepaald moment.

Er zijn dus drie soorten hitte die de mercurius van buitenaf tot opstijgen brengen, wat aanleiding geeft tot ziekten, dat wil zeggen, zijn hoogmoed wordt uitgestoten tot de dood. Daarom is het noodzakelijk dat de arts de hitte van de vertering, de hitte door lichaams oefening en de hitte afkomstig uit het gesternte kent en herkent; want dan kan hij zijn patiënt ervoor behoeden en hem op deze grondslag veilige leefregels en preventieve middelen voorschrijven.

Nun aber weiter so wissent, in was weg zünt sich der mercurius an? deren nun drei sind: in einem feuchten, druckenen oder nidergeschlagenen, der feucht oder drucken sein mag. nun ligt er im ganzen leib in allen glidern; so oft ein glid so oft ein species mercurii. aus dem wissent nun, das auch vil der teil seind im leib mit iren officien; das ist ein officium der vernunft, das des gesichts, das des gehörs. aus dem folgt nun mancherlei art seiner krankheiten. dem nimpt er die vernunft, dem das geeder, dem die zungen etc. darum so facht die hiz also an. sie entzunt den leib und wo sie am meristen hin steigt oder anfult, am selbigen ort richt es sein operation an, das ist do feuret es an, als wer dasselbig der ofen dorin mercurius lege. als die hiz keme aus völle und die völle were so subtiler hiz, als mit wein geist etc, und stieg also auf und kem mit dem geist in das hirn; ietzt so die hiz stark genug ist, so steigt der mercurius noch weiter dan sein stat ist und lezet das er trifft. also auch im herzen, so es zum selbigen ging, so muß das herz ein ofen sein, sein eignen mercurium daraus zutreiben, wie obstet. wo nun derselbige mercurius hingerat, da gebirt sich die krankheit.

Also in starken complexionen da tegliche völle oder ubernatürliche ubung ist oder ein solcher stern, der sich gleich halt, wie gesagt ist, da bewegt sich der ganze leib, das ist alle seine glider sind in der hiz. dardurch komt nun, das sich der ganz mercurius auf und ab erhebt, distillirt hin und wider im leib, gleich wie in eim pelicanen. und so er komt in sein höchsten gradum, alsdan so macht er sein nequitiam, das ist wenn ers so lang treibt und so lang gesubtilirt

Verder moet u weten op welke wijze mercur vlam vat. Dat kan op drieërlei wijze gebeuren: in een vochtige, droge of neer- geslagen toestand, waarbij de laatste vochtig of droog kan zijn. Nu ligt de mercur in het hele lichaam, in alle organen; zoveel organen er zijn, zoveel verschillende vormen mercur zijn er. Verder weet u ook dat er velerlei lichaamsdelen zijn met hun respectieve functies, zoals het denken, het gezicht, het gehoor. Dit betekent dat de ziekten van mercur diverse vormen aannemen. De ene patiënt berooft hij van het denken, bij de ander tast hij de bloedvaten aan, de derde slaat hij met stomheid, enzovoorts.

De hitte begint als volgt: ze ontsteekt het lichaam en ontplooit haar werking op de plaats waar ze het meest opstijgt of die ze voornamelijk opvult, dat wil zeggen, op deze plaats wordt er gestookt alsof dit de kachel zou zijn waarin de mercur ligt te branden. Stel bijvoorbeeld, de hitte is het gevolg van volheid, en deze volheid brengt een zo subtiele hitte teweeg als dit bijvoorbeeld door wijngeest gebeurt; en deze hitte stijgt op en belandt met de geest in de hersenen. Als de hitte sterk genoeg is, stijgt de mercur van zijn plaats op en beschadigt hij daarbij wat hij tegenkomt. Zo kan ook het hart worden getroffen: als dat het geval is, moet het hart tot een kachel worden en zijn eigen mercur uitdrijven zoals boven beschreven. Waar nu deze mercur terecht komt, daar manifesteert zich de ziekte.

Als iemand met een sterke constitutie zich dagelijks overeet of zich bovenmatig inspant, of als een ster op de boven beschreven wijze op hem inwerkt, dan komt het hele lichaam in beroering, dat wil zeggen, al zijn organen raken verhit. En zo gebeurt het dat de hele mercur in het lichaam op en neer gaat en een meervoudig distillatieproces ondergaat, net als in een pelikaan¹. En wanneer hij zijn hoogste graad bereikt, wordt hij verwoestend. Dat wil zeggen, wanneer hij zo lang tekeergaat en zo lang alsmaar fijner

[1] Destilleerkolf (zie afbeelding).

wird, es sei im distilliren inwendig im leib oder sublimiren oder praecipitiren, das er kompt auf die höchst essentiam, so wird er verstoßen von seim stuel, das ist des leibs krankheit und gegenwertiger tot. dan vor der zeit tut ers nit, er hat ein weil zu steigen, zu circuliren, zu praepariren, bis er an das höchst kompt, als dan falt er zum nidersten.

Also so ein stern sein partem begreift und im selbigen anzündt, so laßt er auch nicht nach so lang, bis er auf sein höchst subtilitet kompt, so macht er auch sein krankheit. also wird der mercurius auftriben durch die frembde hiz in sein exaltation, welche als dan nix ist als das abstoßen, das ist der samen der krankheit.

Also wie gemelt ist, so sind dreierlei weg. einer macht den gehen tot und sein species und ist distillatio mercurii; der ander macht podagram, chiragram, arthetiam und ist praecipitatio mercurii. der dritt macht maniam, phrenesin und ist sublimatio mercurii. von denen stant ire capitel in seinen büchern mit sampt seinen speciebus, wo sie dan eröffnet werden. also ist vilfaltig die ultima materia der dingen, die da übersteigen iren gradum. dan mancherlei mercuriales und mancherlei officia, mancherlei partes und deren allen vilfaltig art eigenschaft und natur, welche so sie zusammen komen, seltsame krankheiten mit seltsamen zeichen, geberden, sitten und dergleichen machen.

Also subtil ist der mercurius durch dise bereitung, das im niemants widerstehn mag vor dem gewalt der inwendigen natur. dan ursach die andern zwo substantzen mögen in nicht demmen von wegen der über-

wordt – hetzij door distillatie binnen in het lichaam, hetzij door sublimatie of precipitatie – dat hij de hoogste essentie bereikt, dan wordt hij van zijn stoel gestoten, en dat betekent ziekte voor het lichaam en nabijheid van de dood. Want vóór dit moment doet hij het niet; hij moet een poos stijgen, circuleren, voorbereiden, tot hij het hoogste stadium bereikt, en vervolgens valt hij helemaal omlaag.

Ook wanneer een ster zijn tegenhanger treft en de mercurius daarin ontsteekt, houdt hij niet op totdat deze zijn hoogste fijnheid bereikt, en dan wekt hij zijn ziekte op. Zo wordt de mercurius door hitte van buitenaf in zijn exaltatie gedreven, die niets anders is dan zijn afstoting; dat is het zaad van de ziekte.

Zoals gezegd zijn er drie manieren [waarop de mercurius wordt aangetast]. Een leidt tot de plotselinge dood in zijn diverse verschijningsvormen; dat is de distillatie van de mercurius. De tweede veroorzaakt jicht aan handen of voeten, gewrichtsaandoeningen, en dat is de precipitatie van de mercurius. De derde brengt krankzinnigheid en razernij teweeg en bestaat in de sublimatie van de mercurius. Deze ziekten en hun diverse verschijningsvormen zijn in hun respectieve hoofdstukken in de desbetreffende boeken beschreven.¹ Zo gevarieerd is de uiteindelijke toestand van de dingen die hun graad overstijgen. Want er zijn velerlei vormen van mercurius en velerlei functies, velerlei delen die qua aard, eigenschappen en natuur allemaal verschillend zijn, en wanneer deze bij elkaar komen, kunnen er rare ziekten met rare tekenen, gedragingen, gewoonten en dergelijke uit ontstaan.

Door deze bereiding wordt de mercurius zo fijn dat niemand hem kan tegenhouden, gezien het geweld van de inwendige natuur. Want de andere twee substanties kunnen hem niet beteu-

[1] Over jicht zie *Liber de podagricis et suis speciebus et morbis annexis* en *Von den podagrischen Krankheiten und was ihnen anhängig* in Sudhoff (ed.) I, *Das sechste Buch in der Arznei von den tartarischen oder Steinkerankheiten* in Sudhoff (ed.) II, *Das Buch von den tartarischen Krankheiten* in Sudhoff (ed.) XI en de overige boeken over de tartarische ziekten. Over krankzinnigheid: *Das siebente Buch in der Arznei, von den Krankheiten die der Vernunft berauben* in Sudhoff (ed.) II; *Die Bücher von den unsichtbaren Krankheiten* in Sudhoff (ed.) IX.